

Леонтій Войтович

Лев Данилович: «князь думен и хоробор на рати» чи «безчесний князь»?

У статті на підставі залучення низки нових джерел, в першу чергу латиномовних, здійснено спробу відтворення реалістичного портрета князя Лева Даниловича, пов'язаних з його життям і діяльністю, зокрема, тих, що стосуються його участі в європейській політиці 1253–1300 рр., взаємини з сусідніми володарями та рідними братами.

Ключові слова: Лев Данилович, король Данило, Бела IV, війна за Австрійську спадщину, Пшемисл II Оттокар, Болеслав Сором'язливий, Ласло Кун, Рудольф I Габсбург, битва під Дюрнкуртом

В статтє на основе привлечения ряда новых источников, прежде всего латинских, предпринята попытка создать реалистический портрет князя Льва Даниловича, переоценено отдельные эпизоды его жизни и деятельности, в частности, относительно его участия в европейской политике 1253–1300 рр., взаимоотношений с соседними правителями и родными братьями.

Ключевые слова: Лев Данилович, король Даниил, Бела IV, война за Австрийское наследие, Пшемисл II Оттокар, Болеслав Скромный, Ласло Кун, Рудольф I Габсбург, битва под Дюрнкуртом

This study attempts to reproduce the real portrait of Prince Leo Danylovych, who was depicted in the first part of the Galicia-Volyn' Chronicle as faithful comrade of his father, brave warrior and skilful commander, but in the second part of the Chronicle his image received negative traits of «dishonest prince». Historians only fragmentarily studied Leo's image and never managed to resolve this contradiction. The author of the article involves some other sources, primarily Latin, previously unnoticed by scholars and on the basis of this new data evaluates episodes from the life of Prince Leo, including his role in European politics between 1253–1300 and his relationship with his neighbors and brothers.

Keywords: Leo Danylovych, King Danylo, Bela IV, war for Austrian heritage, Przemysl II Ottokar, Boleslav the Shy, Laslo Kun, Rudolf I Habsburg, battle of Durnkurt

Образ галицького князя Лева Даниловича був дуже популярним серед різних верств українського населення, особливо на землях його колишніх князівств, впродовж XV–XIX століть, про що свідчать як народна традиція, так і численні підробки грамот князя Лева¹. «Винахідник машин для здобування фортець», — писав про нього пізніший львівський хроніст Бартоломей Зіморович². Сам князь Лев Данилович, який майже все своє бурхливе і довге життя провів у сідлі з мечем в руках («князь думен и хоробор на рати, немало бо показа мужьство свое во многих ратех»)³, не потурбувався про власного літописця. Можливо, тому його образ, відтворений на сторінках Галицько-Волинського літопису, такий неоднозначний: в першій половині пам'ятки князь виступає найближчим соратником батька, відважним воїном і вмілим полководцем, в другій половині вимальовується негативний образ «безчесного князя». Чи просто волинські редактори, князі яких дуже неприхильно ставилися до свого старшого брата, перенесли цю неприязнь на сторінки Галицько-Волинського літопису, як вважає польський дослідник Маріуш Бартніцкий⁴, чи Лев Данилович пережив різку трансформацію у зрілому віці? Історики, які досліджували життя та діяльність князя Лева Даниловича тільки фрагментарно⁵, на ці запитання відповіді не знайшли.

¹ Мицько І. Феномен грамот князя Лева // Старосамбірщина. — Т. 2. — 2002. — С. 187–194.

² Zimorowicz J.B. Opera guibus res gestae urbis Leopoli illustrantur / Ed. C. Heck. — Leopoli, 1899. — P. 54.

³ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 935.

⁴ Bartnicki M. Wizerunek «безчесного князя» w Kronice Halicko-Wołyńskiej // Actes testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — Вип. 20. — Львів, 2011. — С. 93–100.

⁵ Грушевський М. Чи маємо автентичні грамоти князя Лева // Записки НТШ. — Т. 45. — 1902. — С. 1–22; Линниченко И.А. Грамоты Галицького князя Льва и значение подложных документов как исторического источника // Известия Отделения Русского Языка и Словестности. — Т. 9. — Кн. 1. — 1904. — С. 80–102; Генсьорський А.І. З коментарів до Галицько-Волинського літопису (волинсько-галицькі грамоти XIII ст.) // Історичні джерела та їх використання. — Т. 4. — Київ, 1964. — С. 171–184; Маркевич О. Невідома грамота князя Льва Даниловича // Архіви України. — 1968. — № 5. — С. 23–29; Купчинський О.А. Дослідження та публікації грамот Галицько-Волинського князівства у XVIII ст. // Київська Русь: Культура, традиції. — К., 1982. — С. 129–149; Його ж. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII — першої половини XIV століть. — Львів, 2004. — С. 7–19, 21–24, 26–31, 37, 41, 43, 62–72, 79–82, 94, 103, 119–122, 125–131, 134, 136, 174–176, 208–286, 291–322, 331–366, 381–416, 450–749, 822–875, 903–969, 1013–1094, 1102–1136; Інкін В. Чи є історична основа в фальсифікатах грамот Льва Даниловича? // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Вип. 24. З історії стародавності і середньовіччя. — Львів, 1988. — С. 60; Войтович Л. Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів XII–XVI ст. — Львів, 1996. — С. 89–97; Його ж. Князівські династії Східної Європи (кінець IX — початок XVI ст.). Склад, суспільна і політична роль. — Львів, 2000. — С. 26, 62, 90, 98, 185, 227, 230, 284–288, 376, 417–418,

На щастя, крім Галицько-Волинського літопису збереглося доволі інших джерел, в першу чергу латиномовних, на які з різних причин дослідники цієї тематики не звертали уваги. Залучення цих джерел дозволяє по іншому оцінити багато епізодів з життя цього князя, особливо з другої половини, які досі залишалися або невідомими, або дискусійними.

Вже дати народження і смерті Лева Даниловича викликають полеміку. Більшість дослідників датують його народження 1225 р.⁶ чи 1228 р.⁷

425, 438, 441–442, 445–446, 450, 454, 457, 467, 499, 514; *Його ж.* Де була столиця Лева Даниловича? (Джерелознавчий аспект проблеми) // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. — Т. 1. — Київ–Львів, 2004. — С. 712–720; *Його ж.* Військове мистецтво Галицько-Волинської держави: князь Лев Данилович // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». — № 502: Держава та армія. — 2004. — С. 13–18; *Його ж.* Штрихи до портрету князя Лева Даниловича // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.). — Вип. 5. — Київ, 2005. — С. 143–156; *Його ж.* Княжа доба на Русі: Портрети еліти. — Біла Церква, 2006. — С. 497–501; *Його ж.* Реформи армії князями Данилом Романовичем та Левом Даниловичем у середині XIII ст. // Вісник національного університету «Львівська політехніка». — № 571: Держава та армія. — Львів, 2006. — С. 89–93; *Його ж.* Князь Лев Данилович — полководець і політик // Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича [Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — Вип. 15]. — Львів, 2006–2007. — С. 115–124; *Його ж.* Улус Ногая і Галицько-Волинське князівство // Україна — Монголія: 800 років у контексті історії. Київ, 2008. — С. 71–78; *Мицько І.* Про початки Святооунуфрївського монастиря у Лаврові // Лавра (Львів). — Т. 6. — 1999. — С. 31–34; *Його ж.* Історія Галицько-Волинської держави у генеалогічних сюжетах // Знак (Львів). — Ч. 20. — 2000. — С. 2–3; *Його ж.* Королевич Лев Данилович та давній Львів (сторінки з книги) // Львівська брама. — 2001. — № 9–10 (81–82). — С. 18–23; *Його ж.* Де ж могила князя Лева? // Старосамбірщина. — Т. 2. — 2002. — С. 46–48; *Його ж.* Найшановніші християнські святі краю // Там само. — С. 86–109; *Його ж.* Край обителей // Там само. — С. 120–144; *Його ж.* Феномен грамот князя Лева // Там само. — С. 187–194; *Роман, ерм.* Могила князя Лева і Лаврський некрополь // Лавра. — Т. 4. — 1999. — С. 44–47; *Домбровський Д.* Матримоніальна політика князя Лева Даниловича // Записки НТШ. — Т. 240. — Львів, 2002. — С. 195–218; *Dąbrowski D.* Stosunki polityczne Lwa Daniłowicza z sąsiedzami zachodnimi w latach 1264–1299/1300 r. // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. Історичні та культурологічні студії. — Т. 3: До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. — Львів, 2001. — С. 42–69; *Ib.,* Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. — Poznań-Wrocław, 2002. — S. 101–114; *Ib.,* Romanowicze w rocznikach polskich // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. — Т. 1. — Львів, 2004. — С. 487–497; *Ib.,* Genealogia Mściślawowiczów. Pierwsze pokolenia (do początku XIV wieku). — Kraków, 2008. — S. 352–357.

⁶ *Грушевський М. С.* Історія України-Руси. — Т. 3. — Львів, 1905. — С. 568; *Stökl G.* Das Fürstentum Galizien-Wolhynien // Handbuch der Geschichte Russlands. — Т. 1 / Red. M. Hellman. — Stuttgart, 1981. — S. 527; *Котляр М.Ф.* Галицько-Волинська Русь. — К., 1998. — С. 225.

⁷ *Baumgarten N.* Gènealoges et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X-e au XIII-e siècle / Orientalia Christiana. — № 35. — Roma, 1927. — P. 47–49; *Dworzaczek W.* Genealogia. Tablice. — Warszawa, 1959. — Tabl. 27; *Войтович Л.* Генеалогія династії

Проаналізувавши відомості джерел та версії дослідників, провідний польський генеалог Діаріуш Домбровський, відніс час народження князя до періоду між 1225 та 1229 рр., з чим, напевно, можна погодитися⁸.

Хресне ім'я князя — Онуфрій (про це свідчать патрональні храми і монастирі у Львові та Лаврові; причому у Лаврівському монастирі знаходилася частина мощей св. Онуфрія⁹, вивезена з Візантії матір'ю Лева¹⁰; монастир у Лаврові розбудовувався у XIII ст. і перебував під постійною увагою князя, який вирішив тут закінчити свої дні¹¹). Д. Домбровський не зрозумів мотивацій такої гіпотези, сплутавши хресне ім'я з чернечим (яке залишилося невідомим)¹².

Лев Данилович був другим сином Данила та Анни Мстиславни після Іраклія, який народився між 1221–1225 рр.¹³ і помер до 1240 р.¹⁴ По його смерті Лев Данилович залишився найстаршим серед Романовичів. Восени 1240 р., маючи намір укласти угоду з Угорщиною перед загрозою монгольського наступу і скріпити її шлюбом Лева з дочкою короля Бела IV, Данило Романович з сином виїхав до двору угорського короля: «... преже того фхаль бѣ Данило кнѣзь ко королеви Оугры, хотя имѣти с нѣи любовь сватѣства»¹⁵. Але угорський король недооцінив монгольської загрози і не захотів укласти союз з своїм колишнім васалом: «И не бы любви межи има и воротиса ѿ корола...»¹⁶

Прибувши у Синевидсько (нині Верхне Синевидне) на початку 1241 р. і зупинившись у монастирі св. Богородиці, Данило Романович зустрівся з потоками біженців, які втікали перед монголами. Не ризикнувши йти далі з малими силами назустріч ворогам, князь повернувся в Угорщину, де залишив Лева Даниловича («... и вставивъ сна своего Оугрѣхъ и выдасть и воу роуцѣ Галичаномъ вѣдаа невѣрствие ихъ про то его не поа с собою»¹⁷).

Рюриковичів. — Київ, 1990. — С. 112, 117; *Його ж.* Князівські династії Східної Європи (кінець IX — початок XVI ст.). Склад, суспільна і політична роль. — Львів, 2000. — С. 227.

⁸ *Dąbrowski D.* Rodowód Romanowiczów. — S. 101–103.

⁹ *Тихомиров М.* Список русских городов дальних и ближних // Исторические записки. — Т. 40. — 1952. — С. 223–224.

¹⁰ *Мицько І.* Найдавніші християнські святині краю // Старосамбірщина. — Т. 2. — 2002. — С. 96.

¹¹ *Мицько І.* Про початки Святоонуфріївського монастиря у Лаврові // Лавра (Львів). — Т. 6. — 1999. — С. 31–34; *Рошко М.* Про деякі оборонні Преображенські монастирі XIII ст. в Галичині // Лавра (Львів). — Т. 1. — 1999. — С. 42–44; *Вуйцик В.* Храм XIII ст. Спаського монастиря біля Старого Самбора // Там само. — С. 50–55.

¹² *Dąbrowski D.* Rodowód Romanowiczów. — S. 102.

¹³ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 732; *Dąbrowski D.* Rodowód Romanowiczów. — S. 99–101.

¹⁴ *Войтович Л.* Княжа доба на Русі. — С. 496.

¹⁵ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 787.

¹⁶ Там же.

¹⁷ Там же.

Відбувалося це, очевидно, до переходу монголів через Верецький перевал (12 березня 1241 р.), коли перебування в угорських землях ще здавалося безпечнішим. 11 квітня 1241 р. угорське військо було розгромлене на р. Шайо. Лев Данилович, схоже, залишався десь у Закарпатті в комітаті Берег або Спіш. У квітні 1241 р. разом з галицькими боярами він прибув у Володаву поблизу Холму, де зустрівся з батьком¹⁸.

З того часу молодий князь справді вже не злавив з коня. Схоже, що вирушаючи з сином до Угорщини, де планована угода мала бути закріплена шлюбом, Данило Романович надав синові Перемишльське князівство. Бо на початку 1244 р., коли в Перемишльське князівство вторгнувся претендент на галицький престол Ростислав Михайлович, який отримав допомогу від свого тестя угорського короля Бели IV, враховуючи молоді роки та малий бойовий досвід Лева, батько прислав йому на допомогу загони белзького князя Всеволода Олександровича, двірського Андрія та боярина Якова. Ця перша битва, в якій номінально командував Лев Данилович, відбулася на р. Січниці, лівій притоці Вишні, у Перемишльській землі і закінчилася поразкою. Літописець відзначив, що белзький князь «Всевольдъ не поможе имъ и навороти конь свои на бѣгъ»¹⁹. Все ж маневри галицького війська і битва на р. Січниці дали можливість Данилові Романовичу зібрати основні сили і змусити претендента відступити в Угорщину.

У наступному році в знаменитій битві під Ярославом 17 серпня 1245 р. Лев Данилович командував полком лівої руки, який зіграв в цій битві одну з вирішальних ролей. Фрагмент у Галицько-Волинському літописі, присвячений цій битві, безперечно, належить до воїнських повістей, які потрапили до складу цього зведення²⁰, і авторами яких були учасники подій з боярсько-дружинного середовища, які добре розумілися на військовій справі. Через це в нашому розпорядженні фаховий докладний опис битви майже без літературних штампів: «Лвови же дѣтскоу соуцоу пороучи и Василкови храброу соуцоу боѣриноу и крѣпкоу и да и стережуть его во брани»²¹. Так як князь Лев, проходячи лицарської науки, був ще *детеск*, тобто належав до наймолодшої з трьох категорій (детеск, отрок і гридь), батько доручив боярину Васильку Гавриловичу, оберігати князя та утримувати його від поспішних та нерозважних поступків на полі бою.

Претендент на галицький престол князь Ростислав Михайлович, виставивши піхоту для блокади воротної вежі Ярослава, звідки гарнізон міг здійснити вилазку, з основними силами розпочав битву, маючи намір

¹⁸ Там же. — Стб. 789.

¹⁹ Там же. — Стб. 797.

²⁰ Котляр М. Найдавніша повість про Данила Галицького // Київська старовина. — 1992. — № 1. — С. 75–78; Його ж. Галицько-Волинская летопись (источники, структура, жанровые и идейные особенности) // Древнейшие государства Восточной Европы. 1995 г. — М., 1997. — С. 80–165.

²¹ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 802.

атакувати головний полк і прорвати центр галицько-волинського війська. Але назустріч йому виступив передовий полк двірського Андрія, який, напевно, пройшов в інтервалах між полками Данила і Василька Романовичів. Навально атакуючи, претендент став перемагати передовий полк, одночасно польський полк зв'язав сили волинян князя Василька. Бачачи, що двірський Андрій терпить поразку, Данило Романович почав посилати йому на допомогу частини з головного полку. Але і вони не витримали, і белзький князь Всеволод Олександрович та бояри Василь Глібович і Мстислав стали відступати до Сяну.

Палатин Фільній, який командував угорцями, вирішив, що наступив переломний момент, і ввів в дію головні сили, підтримавши атаку князя Ростислава. Тоді у битву вступив головний полк, і битва розпалася на два зіткнення: Фільнія і Ростислава Михайловича з рештками передового та головним полками і поляків з полком Василька Романовича. Долю битви вирішила атака свіжого полку Лева Даниловича, який ударив у фланг угорців, обійшовши Фільнія. Угорський полководець потрапив в полон, а князь Ростислав став втікати. Тоді і поляки відступили перед волинянами²².

Напевно в цій битві Лев Данилович здобув посвяту в лицарі, бо автор повісті спеціально відзначив його сутичку з угорським полководцем («w того же гордаго Филю Львъ младъ сы изломи копье свое»²³) і наступний тріумф молодого князя («Львъ ста на мѣстѣ воиномъ посредѣ троупья являюща побѣдоу свою»²⁴).

Перемога Данила Романовича у битві під Ярославом і наступне вноرمування стосунків з Золотою Ордою після поїздки до Бату, який признав за Данилом Галицьку і Волинську землі, змусили Белу IV відмовитися від підтримки Ростислава Михайловича і укласти угоду з сусідами, скріплену шлюбом Лева Даниловича з дочкою угорського короля Констанцією. Шлюб цей датують періодом між 1246–1251 рр.²⁵, найвірогідніше, він відбувся десь між другою половиною 1246 та першою половиною 1247 р.²⁶ Констанція померла трохи раніше мужа десь після 1287/1288 р.²⁷ Навколо цього шлюбу, особи самої княгині, числа і долі їх дітей також вистачає легенд і суперечок істориків²⁸, частину з яких можна віднести до звичайних курйозів²⁹.

²² *Войтович Л.* Військове мистецтво Галицько-Волинської держави. — С. 16–17.

²³ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 804.

²⁴ Там же. — Стб. 805.

²⁵ *Wertner M.* Az Árpádok czaládi története. — Nagybecskerek, 1892. — 485–488l; *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* / Ed. G. Fejer. — Т. 7. — Buda, 1832. — P. 216.

²⁶ *Dąbrowski D.* Rodowód Romanowiczów. — S. 110–114.

²⁷ *Ib.* — S. 114.

²⁸ *Kristó Gy.* Károly Robert első felesége // *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica* — Т. 86. — 1983. — 27–30l; *Id.* Orosz Hercegnő volt e Károly Robert első felesége? // *Aetas*. — 1994. — № 1. — 194–199l; *Sroka S.* Wokół mariażu

Після перемоги під Ярославом та одруження з Констанцією становище та статус Лева Даниловича значно зросли, про що можна судити хоча б на підставі булли папи Інокентія IV від 27 серпня 1247 р.³⁰ Після 1245 р. Лев Данилович отримав до Перемишльського князівства ще й Белзьке князівство. Саме заснування Львова на межі цих князівств є поважним свідченням такого стану речей. На думку Івана Паславського, це відбулося між 1240 та 1256 рр.³¹ Вважаю, що це скоріше сталося після 1245 р., коли після битви під Ярославом Белзьке князівство перейшло до Лева Даниловича, і до 1256 р., коли маємо першу згадку про Львів, як існуюче місто³². Середнє положення Львова між Перемишльським та Белзьким князівствами на пересіченні шляхів з Перемишля та Белза до Галича найкраще відповідало місту, названому в честь князя, який володів обома цими князівствами.

Жодне з джерел не дає підстав вважати засновником Львова Данила Романовича. Навпаки, так звані білорусько-литовські літописи (Археологічного товариства, Рачинського, Ольшевський, Євреїновський та Румянцевський³³), автори XVI–XVIII ст. (Себастьян Мюнстер, Мартин Кромер,

Karola Roberta z Piastówną slaską Marią // Bieletyn Polskiego Towarzystwa Heraldycznego. — № 11. — 1994. — S. 1–5; *Id.* Genealogia Andegawenów węgierskich. — Kraków, 1999. — S. 21–28; *Войтович Л.* Ще одна загадка генеалогії Романовичів: Чи існувала королева Марія Львівна? // А се его сребро. Збірник праць на пошану члена-кореспондента НАН України М.Ф. Котляра з нагоди його 70-річчя. — К., 2002. — С. 161–164.

²⁹ *Шишка О.* Констанція — дружина чи мачуха Лева? // Галицька брама. — 2001. — № 9–10 (81–82). — С. 17.

³⁰ *Большакова С.А.* Папские послания галицкому князю как исторический источник // Древнейшие государства на территории СССР. 1975 г. — М., 1976. — С. 126. Сумніви С. Большакової достатньо переконливо спростував Д. Домбровський (*Dąbrowski D.* Rodowód Romanowiczów. — S. 111).

³¹ *Паславський І.* Коли і хто заснував Львів? Вірогідні і невірогідні дати заснування столиці Галичини. — Львів, 2010.

³² Денис Зубрицький слідом за Михайлом Арцибашевим подав невірну дату заснування Львова 1237 р. (*Зубрицький Д.* Хроніка міста Львова / Переклад з польської І. Сварника, коментар М. Капралія, ред. О. Шишки. — Львів, 2001. — С. 8). До цього більшість істориків слідом за Бартоломеєм Зіморовичем датувала заснування міста 1270 р. (*Historia miasta Lwowa. Przez Bartolomeja Zimorowicza.* — Lwów, 1835. — S. 67–70). Щоправда, ще Целарій у праці, виданій в Амстердамі у 1659 р., зазначив, що князь Лев тільки відновив місто, зруйноване ординцями (*Celarius. Novum descriptionum novissima descripto...* Amsterdami, 1659. — P. 317). У Тверському літописному збірнику Львів згаданий під 1241 р., але Ярослав Книш блискуче довів, що ця згадка є наслідком інтерполяції в літописний текст уривку зі «Списку міст дальніх і ближніх» (*Книш Я.* Заснування Львова // Семінарії «Княжі часи». — Львів, 2002. — С. 7–8). Російський військовий письменник і історик Федір Глінка, який у 1805 р. побував у Львові, де мав змогу оглянути університетську бібліотеку, де цікавився стародруками й рукописами, занотував у своєму щоденнику, що Львів заснований у 1245 р. князем Левом, який був одружений з дочкою угорського короля Бели (*Глінка Ф.М.* Письма русского офицера. — М., 1815. — С. 186–187).

³³ ПСРЛ. — Т. 35. — М., 1980. — С. 94, 150, 178, 198, 219.

Олександр Гваньїні, Бартош Папроцький, Матвій Стрийковський, Мартин Груневег, Йоганн Альнпек, Симеон Окольський, Бартоломій Зіморович), а також один актовий документ кінця XVI ст. вважали засновником міста князя Лева³⁴. На Галицькій брамі міста був латинський напис: «Князь Лев поклав мені підвалини. Нащадки дали ім'я Леонтополіс». Думаю, що немає жодних підстав сумніватися, що Львів був заснований князем Левом Даниловичем на межі належних йому Перемишльського та Белзького князівств³⁵.

У 1249 р. бачимо князя Лева у складі галицько-волинських військ в литовській усобиці на стороні Товтивила. Батько доручив йому самостійний похід на Слонім³⁶. Зимою 1251–1252 рр. він знову разом з пінськими князями виступив у похід проти литовських військ на підтримку Товтивила, взявши участь у битвах на озері Зьяті та р. Щар'ї³⁷.

У 1252–1253 рр. Романовичі взяли участь у боротьбі за «Австрійську спадщину». Незважаючи на те, що війна за «Австрійську спадщину» (1246–1278) має широку наукову літературу, перш за все австрійську³⁸, німецьку³⁹, угорську⁴⁰, чеську⁴¹, польську⁴², українську та російську⁴³, багато її аспектів залишаються дискусійними.

³⁴ Книш Я. Заснування Львова. — С. 7–13.

³⁵ Войтович Л. Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XVI ст. — Львів, 1996. — С. 90–91; *Його ж.* Де була столиця Лева Даниловича (Джерелознавчий аспект проблеми) // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. — Т. 1. — Київ–Львів, 2004. — С. 712–720; *Його ж.* Загадки ранньої історії Львова // Ювілейний збірник на пошану Івана Патера / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — Вип. 16. — Львів, 2008. — С. 42–51.

³⁶ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 816.

³⁷ Там же. — Стб. 818–819.

³⁸ Див.: *Vanca M.* Geschichte Nieder- und Oberösterreichs. — Gotha, 1905; *Pirchegger H.* Geschichte der Steiermark. — Т. 1 (bis 1283). — Gotha, 1920; *Hantsch H.* Die Geschichte Österreichs. — Т. 1. — Graz–Wien–Köln, 1959; *Zöllner E.* Geschichte Österreichs. — Wien, 1974; *Haider S.* Geschichte Oberösterreichs. — Wien, 1987; *Dopsch H., Brenner K., Weltin M.* Österreichische Geschichte 1122–1278. Die Länd das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter. — Wien, 1999.

³⁹ Див.: *Redlich O.* Rudolf von Habsburg — das Deutsche Reich nach dem Untergange des alten Kaisertums. — Innsbruck, 1903; *Meier H.* Gertrud Herzogin von Österreich und Steiermark // Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark. — Graz, 1927; *Hausmann F.* Kaiser Friedrich II. und Österreich. Probleme um Friedrich II // Vorträge und Forschungen. — Bd. 16. — Sigmaringen, 1974; *Kusternig A.* Die Zeit König Ottokars in Österreich (1251–1278). — St. Pölten–Wien, 1978; *Stökl G.* Der russische Staat in Mittelalter und früher Neuzeit. — Wiesbaden, 1981; *Hoensch J. K.* Přemysl Otakar II. von Böhmen. Der goldene König. — Graz–Wien–Köln, 1989; *Krieger K. F.* Rudolf von Habsburg. — Darmstadt, 2003.

⁴⁰ Див.: *Pray G.* Historia rerum Hungariae cum notitiis praeviis. — Т. 1. — Budaë, 1801; *Wertner M.* Die Regierung Béla's des Vierten // Ungarische Revue. — Т. 13. — 1893; *Pauler G.* A Magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. — Т. 2. — Budapest, 1893; *Hóman B.*

Ще Володимир Пашуто звернув увагу на розуміння літописцем важливості цієї війни⁴⁴. Микола Котляр, в цілому негативно оцінюючи боротьбу за спадщину Бабенбергів та її наслідки, вважав, що у Данила Романовича були наміри створити спільну русько-австрійську державу⁴⁵. Слідом за Іваном Крип'якевичем, який допускав, що Данило Романович «захопився планом посадити одного із синів на австрійському престолі, щоб в час загрози від ординців мати тут резерв для князівської сім'ї»⁴⁶, на ординські мотиви змін у політиці галицько-волинського князя вказав Маріуш Бартніцький⁴⁷. Була висунена версія вимушеної участі в цих подіях галицько-волинського князя під впливом і в інтересах угорського короля Бели IV⁴⁸.

Ми звернули увагу на династичні мотиви втручання Данила Романовича в боротьбу за спадщину Бабенбергів⁴⁹: Фрідріх II Бабенберг був сином Леопольда VI та Феодори Ангеліни, дочки візантійського василевса Ісаака II Ангела, або, скоріше, його племінниці, дочки молодшого брата Іоанна⁵⁰.

Magyar történet a rendiség kialakulásának kora. — Т. 2. — Budapest, 1935; *Kristó G.* Magyarország története 895–1301. — Budapest, 2006.

⁴¹ Див.: *Palacký F.* Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. — Т. 1. — Cz. 2. — Praha, 1854; — Т. 1. — Cz. 3. — Praha, 1855; *Šusta J.* Dvě knihy českých dějin. Kniha první — Poslední Přemyslovci a jejich dědictví. — Praha, 1917; *Novotný V.* České dějiny. — Т. 1. — Cz. 3. — Praha, 1928; — Т. 1. — Cz. 4. — Praha, 1937; *Kavka F.* Dějiny Česko-Slovenska do roku 1437. — Praha, 1971; *Vaniček V.* Velké dějiny země Koruny české. — Т. 3 (1250–1310). — Praha–Litomyšl, 2002; *Žemlička J.* Století posledních Přemyslovců. Český stst a společnost ve 13. století. — Praha, 1986.

⁴² Див.: *Bartnicki M.* Polityka zagraniczna księcia Daniela Halickiego w latach 1217–1264. — Lublin, 2005; *Mika N.* Walka o spadek po Babenbergach 1246–1278. — Racibórz, 2008.

⁴³ Див.: *Войтович Л.* Союз Галицьких Романовичів з Австрією та Чехією у XIII ст. // Проблеми слов'янознавства. — Вип. 56. — 2006. — С. 263–273; *Майоров А.В.* Даниил Галицкий и Фридрих Воинственный: русско-австрийские отношения середины XIII века // Вопросы истории. — 2011. — № 7; *Его же.* Поход русских войск в Моравию и борьба за «Австрийское наследство» в 1252–1253 гг. // Военно-исторический журнал. — Москва, 2011. — № 8.

⁴⁴ *Пашуто В.Т.* Очерки по истории Галицко-Волинской Руси. — М., 1950. — С. 258.

⁴⁵ *Котляр Н.Ф.* Дипломатия Южной Руси. — Санкт-Петербург, 2003. — С. 140.

⁴⁶ *Крип'якевич І.* Галицько-Волинське князівство. — Львів, 1999. — С. 117.

⁴⁷ *Bartnicki M.* Polityka zagraniczna księcia Daniela Halickiego w latach 1217–1264. — Lublin, 2005. — S. 188–189.

⁴⁸ *Dąbrowski D.* Stosunki pomiędzy Romanowiczami a królem Węgier Belą IV i niektórymi książętami polskimi w latach 1235–1240 // Княжа доба: історія і культура. — Вип. 1. — Львів, 2007. — С. 83–87.

⁴⁹ *Войтович Л.* Союз Галицьких Романовичів з Австрією та Чехією у XIII ст. // Проблеми слов'янознавства. — Вип. 56. — 2006. — С. 263–273.

⁵⁰ *Thiele A.* Erzählende genealogische Stammtafeln zur europäischen Geschichte. — Bd. 1. — Frankfurt-am-Main, 1993. — Taf. 116, 204; *Schwennicke D.* Europäische Stammtafeln: Stammtafeln zur Geschichte der Europäischen Staaten. Neue Folge. — Bd. I.1. —

Тобто мати герцога Фрідріха II, як і її сестра чи тітка, друга дружина Романа, довгий час була регентшею і визначала політику Австрії. Саме тут слід шукати витоки галицько-австрійського союзу у 1230-х роках.

Підтримавши цей погляд⁵¹, О. Майоров обґрунтував кілька цікавих версій: австрійсько-галицькі стосунки змінилися у 1237 р., коли Данило Романович відмовився підтримувати Фрідріха II Бабенберга, за що отримав від його противника імператора Фрідріха II Гогенштауфена 500 марок сріблом як компенсацію за похід в Австрію. В цей час мати австрійського герцога була вигнана сином і для захисту своїх прав звернулася до імператора. На думку російського вченого, Данило Романович після пошуків контактів з імператором у 1235 р. був присутнім на з'їзді у Відні у 1237 р. і отримав королівську корону від Фрідріха II Гогенштауфена, яка, зрозуміло, не була визнана папою. Вже на з'їзді у Пожоні (Братіславі) у 1352 р. Данило Романович активно заявив про свої права на «Австрійську спадщину». Тому законність претензій його сина Романа Даниловича визнали Угорщина та Чехія (остання пробувала домовитися з ним про розподіл Австрії), а також австрійська еліта, зокрема, ландріхтер Австрії і герцогський шенк граф Генріх фон Хассбах, його брат Ульріх, брати Бернгард і Генріх Пройселі, Конрад фон Васербург, Оттон фон Майсау, Конрад фон Фалькенберг, Конрад фон Гімберг, Генріх фон Ліхтенштейн, Ульрих фон Гюттендорф, Крафт фон Слеюц і Оттон фон Лейсс, які пізніше звинувачували князя Романа Даниловича у зраді через відмову від подальшої боротьби за престол⁵².

Лев Данилович взяв якнайактивнішу участь в цій війні⁵³. Разом з батьком і краківським князем Болеславом Сором'язливим, одруженим з сестрою Констанції Кунегундою, він вторгнувся в чеські землі на початку літа 1253 р. Біля міста Козлій (нині Козле на березі Одри в Опольським воєводстві) Лев з литовцями князів Товтивіла та Едивіла і полком двірського Андрія відділився від основних сил і став пустошити чеські землі, відволікаючи сили чеського короля від походу в Австрію. Потім він вчасно підійшов під Опаву, обложену Данилом Романовичем та поляками⁵⁴.

Frankfurt-am-Main, 1998. — Taf. 39, 85; *Scheibelreiter G.* Die Babenberger. — Wien-Köln-Weimar, 2010. — S. 278.

⁵¹ *Майоров А.В.* Даниил Галицкий и Фридрих Воинственный: русско-австрийские отношения середины XIII века // Вопросы истории. — 2011. — № 7.

⁵² *Майоров А.В.* Поход русских войск в Моравию и борьба за «Австрийское наследство» в 1252–1253 гг. // Военно-исторический журнал. — Москва, 2011. — № 8.

⁵³ Див.: *Mika N. Walka o spadek po Babenbergach 1246–1278.* — Racibórz, 2008. — S. 41, 43, 58, 75, 77.

⁵⁴ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 827–828.

Зимою 1253–1254 рр. Лев Данилович вже очолював похід у ятвязьку землю проти князя Стекинта. В ході цієї війни з наказу короля Данила він швидким маршем перекинув військо до Бакоти і привів до покори боярина Милія, який став ординським баскаком⁵⁵.

Данило Романович ніколи не забував, що він є представником найстаршої гілки Мономаховичів, які тримали Київ. Не випадково він зайняв Київ у 1240 р., не випадко галицький літописець висловив незадоволення поїздкою свого князя у ставку Бату-хана, де йому надали ярлик на Галицьку і Волинську землі: «w злаа чть Татарськаа его ѿць бѣ црь в Роуской земли иже покори Половевецькоюу землю и воева на иные страны всѣ снѣ того не приа... ѿпущень бы и порочена бы земла его емоу иже бѣахоу с нимъ и приде в землю свою и сrete его брат и снѣви его и бы плачь wбидѣ его и болташаа же бѣ рать w здравьи его»⁵⁶.

Приймаючи королівську корону з рук папського легата, Данило Романович, безсумнівно, кидав виклик ханові Золотої Орди, який вважав себе єдиним сюзереном Русі⁵⁷. Він не мав права це робити, не порушуючи присягу, складену Бату, не кажучи вже про те, що королівська корона ставила його в один ряд з Бату, який сам був королем при великому каані (імператорі) Монголії Менгу, якому сам допоміг зайняти трон в Каракорумі⁵⁸. Папу римського монголи вважали ворогом. Ставлення до нього було сформоване в посланні великого каана від 3–11 листопада 1246 р. («останні дні джамада-аль-ахар року 644): “Ти сам на чолі королів, всі разом без виключення, прийдіть запропонувати нам службу і покору. З того часу ми будемо вважати вас підкореними. І якщо ви не підете за божим велінням і будете противитися нашим наказам, то ви станете ворогами”»⁵⁹.

Приймаючи титул *короля Русі* (а не *короля Галичини і Володимирії*, як перед тим угорські королі та принц Калман), Данило Романович, поза сумнівами, підкреслював свої претензії на всю Русь, що не могло не бути викликом тій же Золотій Орді⁶⁰. З подібним висновком погоджується ряд

⁵⁵ Там же. — Стб. 828–829.

⁵⁶ Там же. — Стб. 808.

⁵⁷ *Войтович Л.* Король Данило Романович. Загадки і проблеми. — С. 24–29; *Його ж.* Королівство Русі: реальність і міфи. — С. 63–71; *Його ж.* Княжа доба на Русі. — С. 480–487, 492–494; *Його ж.* Королівство Русі: факти і міфи. — С. 4–17.

⁵⁸ *Тизенгаузен В.Г.* Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды. — Т. 2: Извлечения из персидских починений, собранные В.Г. Тизенгаузенем и обработанные А.А. Ромаскевичем и С.Л. Волиным. — М., 1941. — С. 16.

⁵⁹ Див.: *Pelliot P.* La letter du Grand Khan Güyük a Innocent IV // *Revue de l'Orient Chrétien*. — 3-e serie. — Vol. 23. — Paris, 1922–1923; *Джованни дель Плано Карпини.* История монголов. — Москва, 1957. — Прим. 217.

⁶⁰ *Войтович Л.* Нашадки Чингіз-хана. Вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів. — Львів, 2004. — С. 101–103.

дослідників, зокрема, сербський історик Джура Гарді⁶¹. Таке розуміння титулу короля Русі вважав допустимим і Ярослав Ісаєвич⁶².

Зрозуміло, що такий крок мусив викликати негайну війну з Золотою Ордою, через що Данило Романович довго вагався і прийняв корону лише тоді, коли хан Бату важко захворів і навколо нього розгорнулася боротьба за його спадщину⁶³. І відбулася ця коронація на далекому західному кордоні у Дорогичині, так сам король намагався як можна довше зберегти її в таємниці від монголів. Він переніс свою столицю на той же західний кордон до Холму, гарячково укріплював свої міста і проводив гігантську військову реформу, частково переозброюючи свою армію за монгольськими зразками, вводючи спеціальний захист коней (шкіряні «кояри» повністю захищали круп коня, а «личини» — голову) та насичуючи армію метальною артилерією. Великий комплекс по переробці шкіри, знайдений у Львові, може бути одним із свідчень цієї гігантської роботи з переозброєння армії, який проводив також князь Лев Данилович, як найближчий помічник батька⁶⁴.

В кінці 1254 р. Лев Данилович їздив в Угорщину до свого тестя Бели IV, напевно, для підтвердження союзу⁶⁵. Зимою 1254–1255 рр. князь Лев очолив каральний похід у верхів'я Південного Бугу у Болохівську землю, князі якої як ординські данники підтримали еміра Куремсу (Коренцу, Курумиші)⁶⁶. Наступної зими 1255–1256 рр. здійснив похід до Новгородка на допомогу братові Романові та прийняв участь у війні з ятвягами, у якій літописець відзначив його виняткову мужність⁶⁷.

Поки йшла боротьба за золотоординський престол, Данилові Романовичу вдавалося успішно воювати з ординським еміром Куремсою. Він готувався до походу на Київ. Літом–осінню 1256 р. війська збиралися біля Возв'язеля, куди виступив і Лев Данилович. Литовські союзники готувалися виступити

⁶¹ Гарді Д. «Rex Ruscie» olim «rex Gallicie» // Дрогичинь 1253. — Івано-Франківськ, 2008. — С. 37–49.

⁶² Ісаєвич Я.Д. «Королевство Галиции и Володимирии» и «Королевство Руси» // Древнейшие государства на территории СРСР. 1985 г. — М., 1986. — С. 62–63; Його ж. Галицько-Волинське князівство доби Данила Галицького та його нащадків (Замість передмови) // Історичні та культурологічні студії. — Т. 3. Галичина і Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. — Львів, 2001. — С. 3–9; Його ж. До історії титулатури володарів у Східній Європі // Княжа доба. — Вип. 2. — Львів, 2008. — С. 3–29.

⁶³ Патканов К.П. История монголов по армянским источникам. — Вып. 1. — Санкт-Петербург, 1874. — С. 87; Войтович Л. Нашадки Чингіз-хана. — С. 101, 104, 113–114; Його ж. Остання еміграція короля Данила Романовича. — С. 91.

⁶⁴ Войтович Л. Реформи армії князями Данилом Романовичем та Левом Даниловичем у середині XIII ст. — С. 89–93.

⁶⁵ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 830.

⁶⁶ Там же. — Стб. 838.

⁶⁷ Там же. — Стб. 831–835.

на допомогу: «прислаша Миндовгъ к Данилоу: пришло к тобѣ Романа и Новогородцѣ а бы пошель ко Възъваглю штоуда и къ Кыевоу»⁶⁸.

У 1258 р. брат Бату — Берке нарешті став повновласним ханом Золотої Орди. Свого часу під час походу Бату на Русь йому допомагали війська огланів (царевичів) з інших орд. У 1256 р. на допомогу Хулагу для завоювання Ірану виступили війська Джучидів, очолені племінниками Бату, огланами Кулі — сином Орду, Балаканом — сином Шибана та Татаром — сином Бувала. Хулагу мав передати Джучидам Азербайджан, але не тільки не зробив цього, але й сам зробив своєю столицею Тебріз. А далі він почав звинувачувати Джучидів у підступах. Берке сподівався уникнути усобиці, але не збирався відмовлятися від належних Джучидам земель⁶⁹. Перш ніж демонструвати свою силу, Берке потрібно було навести порядок у своїх тилах. Тому на Волинь було послано одного з кращих ординських полководців Бурундая. У 1258 р. «приде Боуранда со силою великою»⁷⁰. Як показали пізніші події, ординський воєначальник отримав завдання з мінімальними затратами відновити залежність від Орди галицько-волинських земель. Ординці добре орієнтувалися в політичній ситуації на Заході.

Наступник папи Інокентія IV — Олександр IV був слабким політиком. Його найбільше цікавило запровадження латинського богослужіння. Не вдаючись в тонкощі політичної ситуації, він почав роздмухувати політичні непорозуміння між Данилом Романовичем і королем Литви Міндовгом, підтримуючи останнього⁷¹. Для вчорашнього язичника Міндовга особливості обряду не мали жодного значення, тоді як для Данила Романовича в умовах монгольської загрози зміна богослужіння була просто неможливою. І так його близький соратник митрополит Кирило, невдоволений політикою зближення з Римом, покинув князя. Аж у липні 1258 р., коли вторгнення монголів не тільки в галицько-волинські, але й у польські та литовські землі, стало реальністю, папа Олександр IV звернувся до Тевтонського Ордену⁷².

Берке не мав намірів повторно завойовувати Галицько-Волинську землю. Він готувався до боротьби за Азербайджан і не міг втягуватися у довгу виснажливу боротьбу на протилежному фланзі. Йому потрібен був швидкий успіх. Бурундай виявився ідеальним виконавцем даної операції. Монгольська розвідка діяла бездоганно, а сам полководець проявив непересічні дипломатичні здібності. Підхід його війська застав князів зненацька. Монголь-

⁶⁸ Там же. — Стб. 838.

⁶⁹ *Войтович Л.В.* Нашадки Чингіз-хана. Вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів. — Львів, 2004. — С. 105–107.

⁷⁰ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 847.

⁷¹ *Паславський І.* Коронація Данила Галицького в контексті політичних і церковних відносин XIII ст. — Львів, 2003. — С. 80–86.

⁷² Preussisches Urkundenbuch. — Т. 1. — S. 55–56. — № 61.

ський полководець демонстрував дружлюбність. Він оголосив через своїх послів: «идоу на Литвоу вже еси мирень поиди со мною»⁷³.

Литва була найбільш реальним і дієвим союзником короля Данила, з її допомогою він воював проти Куремси та його васалів — болохівських князів. Іти з ординцями проти своїх основних союзників було надзвичайно небезпечним кроком. Крім того, Данило Романович та його оточення прекрасно розуміли, що Берке не подарує йому королівської корони та союзу з Римом. Виступити проти Бурундая, оцінивши його силу, князі не ризикнули: «Данилови же сѣдшоу с братомъ со снмъ печалнымъ бывше гадахоутъ вѣдахоутъ бо аще Данильъ поедеть и не боудеть с добромъ»⁷⁴. Але потрібно було виграти час і вберегти свої землі від ординського розорення. Тому до Бурундая приєднався лише князь Василько Романович, але і той, побоюючись репресій, залишив дружину та сина з королем.

Участь галицько-волинських військ у війні з Литвою вирішила долю князя Романа Даниловича, який тримав Новогрудське князівство. «... ыа Вышелгъ сна его Романа»⁷⁵. Литва розцінила участь волинського війська у поході ординців як зраду союзним домовленостям, і розгорнулася справжня війна. Ще не знаючи про остаточну долю сина і сподіваючись якомсь вирішити цей конфлікт, Данило Романович зосередив своє військо біля Мельника, демонструючи готовність вторгнутися в Литву.

Бурундай блискуче виконав першу частину свого завдання. Король Данило позбувся єдиного реального союзника і втратив сина Романа, інші ж його союзники поки-що тільки заявляли про свої наміри. Однак ординці, які поверталися через ятвязькі землі, шукали Данила Романовича («мата быста посла и прапаше гдѣ естъ Данило»⁷⁶). Очевидно, що Бурундай повинен був привезти короля Данила в ставку Берке. Ординці не могли залишити його не покараним.

І справді, Берке не задовольнився результатами першого походу. Тому на початку листопада 1259 р. «приде вѣсть ... вже Боуронда идеть шканыи проклатыи и печална бы брата ш томъ»⁷⁷. На цей раз ординський полководець оголосив: «уже есте мои мирними срътъта ма, а кто не срътитъ мене — тыи ратныи мнѣ»⁷⁸. Цим зверненням ординці ставили короля Данила перед альтернативою: або здатися і чекати на милість Берке, або відверто оголосити себе ворогом.

Бурундай знову зумів приспати пильність князів: вони саме готувалися до весілля Володимира Васильковича з Ольгою, дочкою чернігівського князя

⁷³ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 846.

⁷⁴ Там же. — Стб. 848.

⁷⁵ Там же. — Стб. 848.

⁷⁶ Там же. — Стб. 848.

⁷⁷ Там же. — Стб. 849.

⁷⁸ Там же. — Стб. 849.

Андрія Всеволодовича. Зрозуміло, що цим шлюбом теж скріплювався черговий політичний союз, таємна частина якого мала антиординське спрямування. Але тепер король міг розраховувати тільки на допомогу польських князів та Тевтонського Ордену. І знову потрібно було виграти час, поки ця допомога змогла би надійти. Тому Данило знову не ризикнув зустрітися з Бурундаєм, виславши на цю зустріч брата Василька, сина Лева та холмського єпископа Іоанна.

На цей раз вимога ординського еміра була зухвалішою. Бурундай вимагав зруйнувати укріплення основних міст, без яких ці міста з опорних пунктів перетворювалися на гнізда легкої здобичі ординців. Та особливого вибору не було. Князі змушені були прийняти умови, і так були зруйновані укріплення Володимира, Луцька, Крем'янця і Львова⁷⁹. Фактично, зробивши безборонними галицькі та волинські міста, Бурундай вже повністю відновив ординське панування. Після цього він, схоже, оголосив про зміщення короля Данила. Бо після зустрічі з Бурундаєм біля Шумська Василько Романович відіслав холмського єпископа до короля Данила: «... и нача емоу повѣдати ѿ бывшее и шпалоу Боурандаевоу сказа емоу. Данилови же оубоѡавшоуса побѣже в Лахы, а из Лаховѡ побѣже во Оугры»⁸⁰.

Однак король скоріше розпустив чутки про свою втечу, ніж зробив це насправді. І монголи також не повірили в цю втечу, продовживши свій похід на Холм. Король очікував на західну допомогу. У грудні 1259 р. папа рекомендував Тевтонському Ордену боротися з монголами разом з усіма прикордонними християнськими державами⁸¹. Можна навіть припускати якусь участь незначних орденських контингентів в бойових діях (тому король Данило в очікуванні підмоги перебував в околицях Холму в Забужжі⁸²), бо папа у січні 1260 р. оголосив під захистом святого престолу і ті орденські землі, які будуть надані Ордену руськими князями. У випадку відвоювання Орденем у монголів нових територій, їх приєднання могло відбутися тільки за згодою на то їх бувших християнських володарів⁸³.

У березні 1260 р. всі сили Ордену з прибулими волонтерами були зібрані на південних кордонах під командуванням магістра Гартмана фон Грумбаха. Підтягувалися загони тамплієрів та іоаннітів, а також контингент Ордену Калатрава, який воював з маврами у Іспанії. Але чисельність цих сил була невеликою, і вони так і не ризикнули виступити на допомогу королю Данилу⁸⁴. Зусилля папи збільшити це військо були млявими. У вересні 1260 р.

⁷⁹ Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. — Вид. 2. — С. 133–134.

⁸⁰ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 850.

⁸¹ Preussisches Urkundenbuch. — Т. 1. — S. 73–74. — № 82.

⁸² Масан О. Крістбурзький договір 1249 р. — С. 89–96.

⁸³ Preussisches Urkundenbuch. — Т. 1. — S. 80–81. — № 89.

⁸⁴ Sarnowsky J. The Teutonic Order confronts Mongols and Turks // The Military Orders: Fighting for the Faith and Caring for the Sick / Ed. M. Barber. — Aldershot, 1994. — P. 258–260.

папа обмежився попередженням короля Чехії Пшемисла Оттокара II (суперник Данила Романовича та Бели IV в боротьбі за австрійську спадщину) та маркграфу Бранденбургу Югана I, вимагаючи від них не перешкоджати братам жебруючих орденів (схоже, що агітацію проводили ченці домініканці та францисканці) вербувати волонтерів у Прусію та Лівонію⁸⁵.

Однак події розвивалися надто стрімко. Бурундай не задовольнився виглядом палаючих стін Володимира та інших міст. Він змусив князя Василька Романовича взяти участь у поході на Холм. Холм був добре укріплений і його кам'яні вежі і стіни були достатньо потужними. Бурундай чітко виконував поставлене завдання з найменшими втратами для свого війська. За князем Васильком Романовичем слідували ординські достойники «Коуичицъ, Ашика Болюцъ и к томоу толмач розоумѣюща Роусскыи язъ»⁸⁶. Тому князь Василько Романович мусив вимагати здачі міста у бояр Костянтина та Луки Івановича, які його обороняли. Оборонці зрозуміли з поведінки князя, що монголи, певно, не штурмуватимуть Холму. Тому відповідь їх була призначена скоріше для вух ординських достойників: «поѣдь прочь аже боудеть ти каменемъ в чело, ты оуже не брать еси братоу своему, но ратьныи есь»⁸⁷. Метальна артилерія на стінах Холму також, можливо, переконала ординського воєначальника відступити від міста.

Тепер ординці рушили проти польських князів. Можливо, що їх чудова розвідка вже знала, що в польських землях перебуває сам король Данило або польські князі збираються виступити йому на допомогу. Бурундай спішив завершити похід ефектною перемогою, яка би відбила охоту у польських правителів зачіпатися з ординцями. Монголи твердо знали, що зібрані великим магістром ординські війська не зможуть виступити на допомогу ні польським князям, ні королю Данилові.

Монгольським емісарам вдалося підбурити до виступу пруських нобілів. Пруси, скориставшись проблемами Ордену та його союзників, розгорнули велике повстання під проводом Геркуса Мантаса. Повстання не випадково розпочалося 20 січня 1260 р. 22 січня 1260 р. хрестоносці потерпіли поразку під Кенігсбергом. Незабаром були обложені Торунь, Кенігсберг, Кульм та Ельбінг. У 1262 р. пруси вторгнулися в мазовецькі землі. Геркусу Мантасу вдалося у 1260–1264 рр. нанести хрестоносцям ряд відчутних поразок⁸⁸. Всі війська хрестоносців надовго завязли в цій боротьбі. З 1265 р. вони навіть були змушені звертатися за допомогою до німецьких князів. Тільки у 1274 р.

⁸⁵ Preussisches Urkundenbuch. — Т. 1. — S. 101–102. — № 111–112.

⁸⁶ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 851.

⁸⁷ Там же. — Стб. 852.

⁸⁸ Voigt J. Geschichte Preussens von den aeltesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens. — V. 9. — Hildesheim, 1968 (repr. Koenigsberg, 1827–1839). — S. 174–175; Schumacher B. Geschichte Ost- und Westpreussens. — Wurzburg, 1958. — S. 42–43; Bookmann H. Der Deutsche Orden. Zwölf kapitel aus seiner Geschichte. — München, 1981. — S. 100–101.

хрестоносцям вдалося нарешті приборкати прусів. Зрозуміло, що за таких умов ні про яку допомогу з боку хрестоносців чи союзних мазовецьких князів не могло бути мови.

І Бурундай блискуче завершив всю кампанію. Ординці оточили Сандомир «и вбъстоупиша и со всѣ сторонѣ и вгородиша и коло своимъ городом, и пороки поставиша и пороком же бьющтмъ не ослабно днь и ношъ, а стрѣламъ не дадоущимъ выникноути изъ забороль. И биша по четьрѣ дни. В четвертыи же днь сбиша забороль с города. Татаровѣ же начаша лествицѣ приставливати к городу и тако пользѣоша на горо напередъ же возлѣзоста два Татарина на городъ с хороуговьо...»⁸⁹. Після прориву зовнішньої лінії оборони рештки захисників кинулися до дитинця, і багато людей загинуло на мосту через рив. Пожежа охопила місто, люди рятувалися в кам'яних церквах, здавалися ординцям і покидали місто. Ординці зігнали полоняників на оболоні, протримали їх там два дні, а потім перебили⁹⁰. Після цього ординське військо спішно покинуло польські землі і, ніде не затримуючись, поспішило на Нижню Волгу. Хан Берке вже прийняв рішення про вторгнення в Азербайджан.

Війна з Золотою Ордою у 1258–1260 рр. завершилася поразкою короля Данила Романовича. Хану Берке вдалося порівняно незначними зусиллями відновити панування ординців у Галицько-Волинській державі, а його полководець Бурундай вдалими заходами підірвав обороноздатність краю та зумів розірвати політичні союзи з найближчими сусідами. Ординці змусили волинських князів разом з ними підступно атакувати литовські землі, розгорнули велике повстання прусів, зв'язавши цим сили Тевтонського Ордену, і жорстоким штурмом та різаниною в Сандомирі стримали польських князів. Ні краківський князь Болеслав Сором'язливий, ні мазовецький князь Земовит не встигли прийти на допомогу Сандомиру. Болеслав Сором'язливий, взагалі залишивши оборону Кракова на краківського воєводу, сховався в Угорщині чи у князя Лешка Чорного в Серадзю⁹¹. Кампанія була блискавичною і угорці навіть не встигли або не ризикнули зібрати війська. Поки до них дійшли відомості, й вони роздумували що робити далі — військо Бурундая вже йшло назад.

Король Данило Романович не встиг прикрити свої південно-східні кордони низкою потужних фортець з кам'яними стінами та метальною артилерією, як було у Холмі. Зіграла свою роль і політична близорукість папи Олександра IV, який не зміг оцінити історичної перспективи укладеного союзу, а свою енергію спрямував на другорядні питання прийняття в руських церквах латинської меси замість літургії св. Іоанна Златоустого⁹².

⁸⁹ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 852–853.

⁹⁰ Там же. — Стб. 854–855.

⁹¹ *Karpiński R. Bolesław Wstydiwy // Poczec krolów i ksąząt polskich.* — Warszawa, 1980. — S. 192.

⁹² *Паславський І.* Коронація Данила Галицького. — С. 80–86.

Самому королю Данилові Романовичу довелося емігрувати в Угорщину. Його головні міста залишалися безборонними, а союзники паралізовані. Від кінця 1259 — початку 1260 р. і до осені 1262 р. король Данило щезає з сторінок Галицько-Волинського літопису, що виглядає дивно на фоні панегіричного характеру цього твору. Цей період король провів у своїй останній еміграції⁹³. Зрозуміло, що змістивши Данила Романовича, ординці надали ярлик на Волинь князю Василькові Романовичу, а на Галич — Левові Даниловичу. Бурундай пройшов через Галицьку землю, повертаючись назад, не зачепивши жодного міста.

Ставши королем Чехії (1253) і утвердившись в Австрії, Пшемисл II Оттокар у 1260 р. розвівся з Маргаритою, що дало привід Белі IV для відновлення боротьби. 12 червня 1260 р. король Данило взяв участь у битві біля Кресенбруна у Штірії, якою завершилася угорсько-чеська війна за «Австрійську спадщину» Бабенбергів. Лицарське військо, очолене штірійським маршалом Ульріхом фон Вільдоном, ще до підходу військ короля Пшемисла II Оттокара розгромило армію короля Бели IV. В цій битві, як довідуємося з листа Пшемисла Оттокара II, «Danielem regem Russiae et filios eius et caeteros Ruthenorum ac Tataros»⁹⁴. Українські історики І. Шараневич⁹⁵, М. Кордуба⁹⁶ та М. Грушевський⁹⁷ звернули увагу на дещо випадковий характер участі короля у цій битві. На той час галицький король вже не був зацікавлений у спадщині за Бабенбергами. І справді, відразу ж після відходу Бурундая, маючи конфронтацію з литовцями, зруйновані міські укріплення і пригнічену атмосферу програної війни, не міг би Данило Романович взяти участь у черговій авантурі свата, якби обставини не закинули його в Угорщину. В Угорщині для утримання двору та дружини він мусив отримати від Бели IV якийсь феодал (подібно до того, як його давній суперник князь Ростислав Михайлович отримав князівство в Мачві⁹⁸), служба з якого і зобов'язала його взяти участь у штірійській кампанії.

М. Грушевський також слушно звернув увагу на помилку Длугоша, який приписав участь в цій битві ще Леву та Роману. Роман на той час вже був

⁹³ *Войтович Л.* Остання еміграція короля Данила Романовича // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. — № 13. — Луцьк, 2009. — С. 89–96.

⁹⁴ «... Данилом королем Русі з своїми синами та підрозділами русі і татар» (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores. — Т. IX. — Stuttgart, 1851. — Р. 184).

⁹⁵ *Szaraniewicz I.* Die Hypatios-Chronik als Quellen // Beitrag zur österreichischen Geschichte. — Wien, 1872. — S. 84, 144–145.

⁹⁶ *Кордуба М.* Участь Данила в битві під Кресенбрунн / М. Кордуба // Записки НТШ. — Т. 10. — Львів, 1896. — С. 1–2.

⁹⁷ *Грушевський М.* Історія України-Руси. — Т. 3. — Львів, 1905. — С. 519.

⁹⁸ *Гарді Д.* Чи Ростислав Михайлович був баном Мачви? // Actes testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — Вип. 20. — Львів, 2012. — С. 197–203.

мертвим, а Лев Данилович, який виконав умови Бурундая, не мав потреби вдаватися до еміграції. Він залишився в краї, тримаючи Перемишльське, Галицьке та Белзьке князівства. Під Кресенбруном з Данилом могли бути тільки Мстислав та Шварн Даниловичі.

Угорський джерелознавець Г. Венцель вважав, що Данило в цій битві брав участь з власним військом⁹⁹. Напевно король Данило виїхав в Угорщину через польські землі з дружиною. Цікава згадка джерела про татарський загін. В ході переозброєння своєї армії Данило Романович запозичив деякі зразки більш дешевого і ефективного ординського озброєння. Тому його підрозділи могли бути схожими на ординські. За ординців могли бути прийнятими і половецькі воїни, які також могли бути в дружині короля Данила. Самі ординці брати участь в цій битві не могли. Король Данило для них був емігрантом, який втік від покарання. Монголи не могли йому подарувати самовільне прийняття королівського титулу та ще й з претензіями на всю Русь. Свого часу Бату ясно дав зрозуміти, що монголи не збираються відновлювати державу Русь і будуть з її князями будувати стосунки вибірково на власний розсуд.

Після цієї перемоги було укладено компромісний мир, скріплений 25 жовтня 1261 р. шлюбом Пшемисла II Оттокара з внучкою Бели IV — Кунегундою, дочкою князя Мачви Ростислава Михайловича та Анни Бейлівни¹⁰⁰. Використовуючи сприятливу кон'юктуру після цього миру, Пшемисл II Оттокар приєднав також Штірію, Каринтію, Крайну, Віндійську марку та Фріуль аж до Адріатичного моря.

Тим часом почала змінюватися і ситуація в Монгольській імперії. В умовах, коли у 1260 р. розпочалася боротьба за трон великого каана між Хубілаєм та Арик-Бугою, який спробував прогнати з Самарканду, Бухари та Мавераннахра емірів Берке, золотоординський хан не наважився розпочати війну. Хроніст Рашид ад-Дін згадує про часті посольства Берке до Хулагу. Берке пробував домовитися, він навіть видав оглана Балакана, звинуваченого у чарах проти Хулагу. Однак ільхан стратив Балакана та підступно вбив огланів Кулі і Татара. Берке мусив воювати. Бойові дії розпочалися у 1262 р. і з перервами тривали майже до кінця 60-х років XIV ст. У 1263 р. ціною великих втрат на р. Курі хан Берке наніс поразку Хулагу. За свідченням арабського історика Ібн Василя, стоячи над горами монгольських трупів, Берке з гіркотою сказав: «Якщо б ми діяли спільно, то завоювали б весь світ»¹⁰¹.

Тільки за таких обставин з'явилися сприятливі обставини для повернення короля Данила. Восени 1262 р., розгромивши литовців, Василько Романович

⁹⁹ Codex diplomaticus Arpadianus continuatus / Ed. G. Wenzel. — 7 kötet. — Budapest, 1869. — P. 383.

¹⁰⁰ Wertner M. Az Árpádok czaládi. — Nagybecskerek, 1892. — 527–536 l.

¹⁰¹ Войтович Л. Нашадки Чингіз-хана. — С. 105–106.

послав боярина Бориса Изболка до короля в Угорщину. Данило Романович на той час перебував в Теличі¹⁰² (біля Телицького перевалу у верхів'ях Попраду, нині с. Тиліч Криницької гміни Новосандецького повіту у Польщі)¹⁰³. З тексту літопису видно, що король перебував за межами краю довший час: «король же баше печалоуѡ в братѣпо великоу и в сновцѣ свонмѣ Володимерѣ зане молодѣ баше»¹⁰⁴.

Вже після повернення короля у кінці 1262 р. в Тернаві відбувся княжий снем за участю Данила і Василька Романовичів, Болеслава Сором'язливого, Лева і Шварна Даниловичів та Володимира Васильковича, на якому «положиша радѣ межѣ собою в землю Роускоюу и Ладьскоу оутвердившеся кртмѣ чтнымѣ»¹⁰⁵. Це означало закінчення останньої еміграції Данила Романовича і остаточне повернення до влади, яку визнали всі його васали, а також відновлення стосунків, які були до походу Бурундая.

Схоже, що король Данило Романович все ще зберігав надію в союзі з іншими європейськими християнськими державами відвоювати від монголів землі всієї Русі. Тернавський з'їзд князів також, схоже, торкнувся переділу столів в королівстві, яка привела до наступної конфронтації між синами Данила Романовича. Найближчий соратник короля Данила в його численних походах і старший син Лев Данилович опинився мало не в опозиції до батька, перші місця поряд з яким зайняли Шварн та Мстислав, які були з ним в еміграції і підтримували його політику¹⁰⁶, до якої Лев Данилович, краще поінформований про реальний розвиток ситуації, напевно, ставився з недовірою. З того часу волинські літописці відразу ж починають створювати образ князя Лева як «безчесного князя»¹⁰⁷.

Ризикну припустити, що проти продовження політики звільнення земель Русі з-під ординської опіки виступив також Василько Романович. Король Данило, чий авторитет був незаперечним (повністю погоджуюся з цим висновком Д. Домбровського¹⁰⁸), схоже, відреагував відразу різко. Він відібрав у брата Василька Луцьку землю і передав її своєму синові Мстиславу, а від Лева відібрав Галицьку землю, передавши її Шварну. Чи встиг він реалізувати це своє рішення? Завжди послухний старшому братові Василько

¹⁰² ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 857.

¹⁰³ Літопис Руський / Переклав Л. Махновець. — Київ, 1989. — С. 571.

¹⁰⁴ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 857.

¹⁰⁵ Там же. — Стб. 857.

¹⁰⁶ Див.: *Dąbrowski D.* O zgonie Daniela Romanowicza i jego następstwach dla Rusi Halicko-Wołyńskiej // *Actes testantibus*. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — Вип. 20. — Львів, 2011. — С. 299–300.

¹⁰⁷ *Bartnicki M.* Wizerunek «безчесного князя» w Kronice Halicko-Wołyńskiej // *Actes testantibus*. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — Вип. 20. — Львів, 2011. — С. 93–100.

¹⁰⁸ *Dąbrowski D.* O zgonie Daniela Romanowicza. — С. 297–298.

Романович його волю виконав. Мстислава Даниловича бачимо у Луцьку, але наймовірніше, щоби він отримав цей стіл аж після смерті батька, коли союзником держави був Василько Романович чи котрийсь з Даниловичів. Тим більше, що тримаючи всю Волинську землю та маючи можливість передати її у спадщину єдиному синові Володимирі, Василько Романович за жодних умов по смерті старшого брата цього би не зробив. Не віддав би Луцька і Володимир Василькович, якби він його успадкував від батька. А тим більше не передав би пізніше Мстиславу Даниловичу Володимир, якби на користь останнього Лев змусив його віддати Луцьк з Східною Волинною, як це вважає Д. Домбровський¹⁰⁹.

Шварн до смерті батька залишався з ним у Холмі. Чи віддав Лев молодшому братові Галицьке князівство, на яке, безперечно, мав ярлик від Берке? До часу повернення батька з еміграції ресурси цього князя були найбільшими з усіх Романовичів, з монголами у нього було повне порозуміння, а відваги та впертості Леву Даниловичу не потрібно було займати.

Сама дата смерті Данила Романовича теж викликає певну дискусію. Микола Дашкевич відносив смерть короля до часу між весною 1263 р. та весною 1264 р.¹¹⁰ 1264 р. приймали Денис Зубрицький¹¹¹ та Ісидор Шараневич¹¹², 1265 р. — Микола Баумгартен¹¹³. Микола Карамзін¹¹⁴ слідом за польськими джерелами відносив смерть Данила Романовича до 1266 р. Після М. Грушевського¹¹⁵ загальноприйнятою датою стало літо 1264 р. За уточненнями Д. Домбровського, з якими можна повністю погодитися, це сталося весною: в кінці травня — не пізніше початку червня 1264 р.¹¹⁶ Смерті Данила Романовича передувала тяжка хвороба («а король башеть тогда впаль в болесть великоу»¹¹⁷), тобто можна припускати, що з кінця 1263 р. Данило Романович практично відійшов від активної політичної діяльності. Ця хвороба могла розпочатися і раніше. Зрозуміло, що таку ситуацію намагалось використати оточення короля, зокрема, Шварн Данилович, який не

¹⁰⁹ *Idem.* — С. 304.

¹¹⁰ *Дашкевич М.* Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям. — Киев, 1873. — С. 10–11. — Прим. 4.

¹¹¹ *Зубрицкий Д.* История древнего Галичско-Русского княжества. — Ч. 3. — Львов, 1855. — С. 202.

¹¹² *Шараневич И.* История Галицко-Володимирской Руси. — Львов, 1863. — С. 107.

¹¹³ *Баумгартен Н.* Вторая ветвь князей Галицких. Потомство Романа Мстиславича // Летопись Историко-Родословного Общества в Москве. — Т. 5. — 1909. — Вып. 1 (17). — С. 13.

¹¹⁴ *Карамзин Н. М.* История государства Российского. — Т. 4. — Москва, 1992. — С. 68, 225–226.

¹¹⁵ *Грушевський М.* Хронологія подій Галицько-Волинської літописі // Записки НТШ. — Т. 41. — Львів, 1901. — С. 44–45, 69.

¹¹⁶ *Dąbrowski D.* O zgonie Daniela Romanowicza. — С. 293–294.

¹¹⁷ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 862.

покидав батька, використовуючи будь-які можливості, щоб інтригувати проти старшого брата. Можна собі уявити, як реагував на ці події Лев Данилович, який стільки років був вірним соратником батька, воюючи за його інтереси далеко за межами свого уділу, а потім уже звикнувшись з роллю володаря Галицької землі. Волинські літописці, вороже настроєні проти Лева Даниловича, зафіксували, що обидві столиці Холм та Галич належали Шварну Даниловичу¹¹⁸. Можливо, що хворий Данило Романович вдруге підтвердив надання Галича молодшому синові. Але останній не поспішав, маючи відомості про тяжку хворобу батька, виконувати його рішення, а Шварн Данилович не наважувався пробувати силою домогтися його виконання. Він шукав (і не без результату) порозуміння та зближення з Васильком Романовичем.

Мстислав Данилович, схоже, одразу ж взяв від Василька Романовича Луцьке князівство з Східною Волинню. До цих володінь Данило Романович додав ще якусь волость з Галицького князівства з Стожком, бо інакше неможливо пояснити, як це місто могло опинитися у володіннях луцького князя¹¹⁹. Лев Данилович, зацікавлений у порозумінні з Мстиславом Даниловичем, віддав йому Стожок з волостью без опору.

Тепер перемишльський князь спішив зміцнити свій союз з угорським королем Белою IV, якому доводився зятем. Невдовзі по смерті Данила Романовича, 5 жовтня 1264 р., на весіллі сина Бели IV — славонського герцога Бели та Кунігунди, дочки маркграфа бранденбурзького Оттона III, поблизу міста Потенбург, в числі гостей зі сторони угорського короля був присутнім *der kunic von Râzen*¹²⁰, яким, за добре обґрунтованою версією сербського історика Джури Гарді, був саме Лев Данилович¹²¹. Весілля, яке фактично було з'їздом володарів Центрально-Східної Європи, Лев Данилович використав для укріплення своїх зв'язків. Цікаво і те, що австрійський хроніст назвав його королем, що може бути свідченням того, що в Європі трактували Лева Даниловича як легітимного спадкоємця Данила Романовича і сюзерена королівства Русі. Про це свідчить і місце серед гостей, яке він займав на весіллі. Зрозуміло, що Лев Данилович не коронувався, бо коронаційні регалії знаходилися у Холмі. Крім того він не хотів дратувати золотоординського хана Берке, особливо після успішного походу на Константинополь, проведеного у 1264 р. еміром Ногаєм.

¹¹⁸ Там же. — Стб. 870.

¹¹⁹ Там же. — Стб. 912.

¹²⁰ Ottokars österreichische Reimchronik / Ed. von J. Seemüller // Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chroniken. — Т. 5, pars 1. — Hannover, 1890. — Р. 106.

¹²¹ Гарді Д. Хто був *der kunic von Râzen* на весіллі герцога Бели, молодшого сина угорського короля Бели IV і Кунігунди Бранденбурзької, яке відбулося біля міста Pottenburg 1264 року // Княжа доба. — Вип. 5 (у друці). Щиро вдячний сербському історикові за можливість ознайомитися з дослідженням в рукописі.

При дворі Бели IV знаходилася у квітні 1268 р. і дружина галицького князя — Констанція, де вона зустрічалася з своїми сестрами Кунегундою, дружиною Болеслава Сором'язливого, та Йоланою, дружиною калішського князя Болеслава Побожного¹²². Через тестя і дружину Лев Данилович підтримував союзні стосунки з польськими князями. Не випадково ж, якщо ще у 1265 р. Шварн Данилович розглядав Болеслава Всидливого як союзника¹²³, то вже у 1266 р. дійшло до відвертої війни¹²⁴.

Як свідчить Житіє св. Кінги (Кунегунди), дружини Болеслава і сестри Констанції, обидва двори були близькими, і Кінга часто була у Львові¹²⁵. Перша частина цієї пам'ятки створена близько 1320 р., а інформаторами автора були сучасники подій¹²⁶, тож інформації Житія можна довіряти. У 1302 р. в монастирі кларисок в Старому Сончі померла дочка князя Святослава¹²⁷. В цьому монастирі закінчила свої дні її тітка Кінга, яка, напевно, схилила племінницю до чернечого життя. Це теж свідчення близьких стосунків обох родин¹²⁸.

Лев Данилович підтримував добрі стосунки з великим князем литовським Тройденом, коли той конфліктував зі Шварном та Васильком Романовичем. Син Тройдена Римунт навіть якийсь час перебував при дворі Лева у Львові¹²⁹. Тому і литовські війська брали участь у походах Лева Даниловича на підтримку угорського короля.

Ногай, внук Бувала, молодшого брата Бату і Берке, один з головних полководців Берке, який відзначився у війнах в Азербайджані, в середині 1260-х рр. перебрався у свої володіння у Причорномор'ї, розмістивши свою ставку в Ісакчі в дельті Дунаю. Після успішного походу на Константинополь у 1264 р. він став господарем Причорномор'я. До 1280 р. його васалами стали болгарські держави — Тирновське царство, Відинське і Бранічевське князівства¹³⁰. Болгарський цар Георгій I Тертер (1280–1292) спочатку змушений був видати свою дочку за сина Ногая — Джекі, а потім вислати свого сина і співправителя Годора Святослава заложником у Ісакчі. У 1292 р. данником Ногая став і король Сербії, також приславши йому в заложники

¹²² Там само.

¹²³ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 864.

¹²⁴ Там же. — Стб. 864, 867.

¹²⁵ Див.: Monumenta Poloniae Historica. — Т. 4. — Lwów, 1884. — S. 672.

¹²⁶ Див.: Войтович Л. Де була столиця Лева Даниловича. — С. 712–720.

¹²⁷ Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów. — S. 226–229.

¹²⁸ Домбровський Д. Матримоніальна політика князя Лева Даниловича. — С. 216–217.

¹²⁹ ПСРЛ. — Т. 35. — С. 150, 198, 219.

¹³⁰ Ников П. Татаро-български отношения презъ средните векове съ огледъ къмъ царуваннего на Смилеца // Годишник на Софийската университет. Историко-филологически факултет. — Т. 15/16. — София, 1921. — С. 15.

сина та великих бояр¹³¹. Фактично Візантія знаходилася під впливом Ногая, і спроби ухилитися від цього впливу каралися походами на зразок походу 1297 р., в якому взяли участь болгарські війська. Ногай збирав податки і з Криму¹³². Претендуючи на чільне місце у чорноморській торгівлі, він піддав руйнації генуезькі факторії у Криму в 1299 р.¹³³ Його військо оцінювали у 30 туменів¹³⁴.

Ногай проводив власну політику, не звертаючи уваги на ханів Золотої Орди. Леонід вважав, що Ногай взагалі у 1270 р. відділився від Золотої Орди, утворивши власну державу¹³⁵. Йому заперечував Міхеммеджан Сафаргалієв¹³⁶. І, справді, на перший погляд Ногаєві не було потреби утворювати окрему державу. Будучи фактично незалежним і найстаршим серед нащадків Джучі, він ставив на престол ханів, як колись Бату — каанів. Але залишилося надто багато свідчень щодо намагань Ногая відділитися від Золотої Орди і створити власну державу¹³⁷. Одним з головних доказів залишаються монети, які Ногай та його син Джеке карбували з 1285 по 1301 рр. Якщо історія з анонімними монетами з 1290-х рр., які карбувалися в Криму, виглядала ще сумнівною, і здогадку Олексія Маркова¹³⁸ пробував спростувати Микола Веселовський¹³⁹, то атрибуція монет, карбованих в Ісакчі на Дунаї між 30 листопада 1296 та 8 серпня 1301 р., є безсумнівною¹⁴⁰. Більше того, з огляду на таку практику, яка стимулювала розвиток цього регіону, Токта, його брат Саси-Бука та їх наступники були змушені карбувати монети в Ісакчі майже до 1312 р. Свої спроби Ногай не реалізував повністю, напевно, через скрите бажання все ж таки стати ханом Золотої Орди.

¹³¹ Там само. — С. 25.

¹³² *Тизенгаузен В.Г.* Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды. — Т. 1. Извлечения из сочинений арабских. — Санкт-Петербург, 1884. — С. 111.

¹³³ *Коновалова И.Г., Руссев Н.Д.* О политическом положении региона днестровско-дунайских степей в первой трети XIV в. // Социально-экономическая и политическая история Молдавии периода феодализма. — Кишинев, 1988. — С. 33–45.

¹³⁴ *Тизенгаузен В.Г.* Сборник материалов. — Т. 2. — С. 71.

¹³⁵ *Леонид, архимандрит.* Хан Ногай и его влияние на Россию и южных славян // Чтения в Московском об-ве истории и древностей российских. — 1863. — Кн. 3. — С. 37.

¹³⁶ *Сафаргалієв М. Г.* Распад Золотой Орды. — Саратов, 1960. — С. 59.

¹³⁷ *Руссев Н.Д.* Молдавия в «темне века»: Материалы к осмыслению культурно-исторических процессов // *Stratum plus*. — № 5: Неславянское в славянском мире. — Кишинев, 1999. — С. 379–407.

¹³⁸ *Марков А.К.* О монетах хана Ногая. Оттиск из III тома «Трудов Московского нумизматического общества». — М., 1902. — С. 3

¹³⁹ *Веселовский Н.И.* Хан из темников Золотой Орды. Ногай и его время. — Петроград, 1922. — С. 39–51, 54.

¹⁴⁰ *Iliescu O., Simion G.* Le grand tresor des XIII et XIV siecles trouve en Dobroudja // *Revue des Etudes Sud-Est Europeennes*. — 1964. — Т. 2. — № 1–2. — P. 220, 226. — Fig. 38.

Лев Данилович був реалістом в політиці. Після походів Бурундая ординське панування було відновлено, укріплення найбільших міст були зруйновані, а південні галицькі кордони відкриті для ординців. Надії, народжені війною Берке з Хулагу, також швидко згасли. Реально по смерті короля Данила Галицько-Волинська держава розпалася. Василько Романович номінально вважався старшим серед князів, але кожен з них проводив власну політику. Фактично Василько Романович тримав Володимир і Берестя, Лев Данилович — Галицьке, Перемишльське і Белзьке князівства, Мстислав Данилович — Луцьке, а Шварн Данилович — Холмське і Дорогичинське¹⁴¹. Слонімське князівство залишилося в руках Василька Романовича, сина Романа Даниловича¹⁴². Василько Романович та Шварн Данилович виступили на допомогу Войшелкові Міндовговичу в боротьбі за литовський престол. Після перемоги Войшелк уступив цей престол шуринові Шварну¹⁴³, що зробило останнього реально потужним володарем. В результаті Лев Данилович отримав проти себе сильну коаліцію. За таких умов визнання ним зверхності Ногая було розумним політичним кроком. Як показали наступні події, Лев Данилович блискуче розіграв ординську карту, використавши її повною мірою.

Спираючись на підтримку Ногая, союз з угорським королем Белою IV та краківським князем Болеславом Сором'язливим, Лев Данилович вирішив не допустити до утвердження на литовському престолі Шварна Даниловича. Для цього була організована зустріч з Войшелком¹⁴⁴. Дослідники звернули увагу на особливо ретельне редагування в літописі епізодів, пов'язаних з Войшелком¹⁴⁵. Все ж розповідь про загибель Войшелка містить надто багато реалістичних деталей, які видають сучасника, добре знайомого з перебігом подій. Реалізм цієї розповіді подекуди руйнує образ ідеального князя-ченця. Лев убив Войшелка у сварці на бенкеті, коли всі князі розійшлися «со снѣма», а Лев з Войшелком вирішили випити ще по чарці¹⁴⁶.

Думаю, що не просто було змусити Василька Романовича організувати цю зустріч. Він не міг не розуміти, що йдеться про питання литовського престолу. Передача останнього молодшому Шварнові більше влаштувала Василька, ніж передача старшому Левові, який і так володів всією Галиць-

¹⁴¹ Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. — Львів, 1999. — С. 135

¹⁴² Войтович Л. Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XVI ст. — Львів, 1996. — С. 89.

¹⁴³ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 868.

¹⁴⁴ Там же.

¹⁴⁵ Вілкул Т.Л. Дублі в літописах XI–XII століть: походження текстів // Записки НТШ. — Т. 252. — Львів, 2006. — С. 7–28; Її ж. Галицько-волинський літопис про постриження литовського князя Войшелка // Укр. іст. журн. — 2007. — № 4. — С. 26–37.

¹⁴⁶ Вілкул Т.Л. Дублі в літописах... — С. 16.

кою землею. Войшелк побоювався Льва Даниловича, зрозуміло, не через свою причетність до загибелі Романа Даниловича (пройшло мало не десять років, і змінилися політичні обставини), а через явне небажання віддавати в руки останнього Литву (Шварн Данилович все-таки був його шурином). І Василько Романович гарантував безпеку Войшелкові, тобто зробив все, аби ця зустріч відбулася. Очевидно, що в обставинах, які склалися, він сам боявся Лева Даниловича і не міг йому відмовити або ухилитися від цієї зустрічі, яку літописець назвав *снемом*, тобто з'їздом князів, на яких звично вирішувалися найважливіші проблеми. Може, Лев пообіцяв Василькові визнання його зверхності в обмін на підтримку в литовському питанні? Це питання залишиться риторичним. Джерела не дозволяють дати на нього однозначну відповідь.

Загибель Войшелка Міндовговича на зустрічі у Володимирі між 18–23 квітня 1267 р.¹⁴⁷, судячи з літописної розповіді, все-таки була випадковою. Надто багато випили обидва дискусанти. Але якщо оцінювати її наслідки, то очевидно виграв від цього все-таки Лев Данилович. Загибель Войшелка позбавила Шварна підтримки значної частини литовської знаті, і він програв протистояння Тройдену¹⁴⁸. Василькові Романовичу та його наступнику Володимиру Васильовичу дісталася довга конфронтація з литовськими князями.

Лев Данилович зумів зберегти і значну частину володінь у Пониззі Дністра та Дунаю. Напевно, що не тільки Білгород (археологічний матеріал незаперечно свідчить про піднесення та інтенсивну забудову міста в кінці XIII ст., характер цього будівництва і знайдені матеріали не полишають сумнівів щодо його схожості з іншими ординським поліетнічними містами¹⁴⁹; щоправда, у місті було присутнє слов'янське населення, і більшість знахідок зброї або її елементів руського походження¹⁵⁰; ординські монети, знайдені у місті, масово починаються з епохи хана Узбека (1313–1339); на портоланах Маріно Сануда (1321)¹⁵¹, Піцігані (початок 1330-х)¹⁵² та Весконте (1327)¹⁵³ місто Маврокастро зображено з прапором, на якому джучидська тамга і півмісяць; можна припускати, що процес переходу міста під пряме ординське панування почався в часи Ногая і завершився при Узбеку), але й

¹⁴⁷ Краўцэвіч А.К. Войшалк (1264–1267). Інтелігент на троне (2008) // www/pawet.net/library/history/bel_history/kraucewicz/29/

¹⁴⁸ Гудавичюс Э. История Литвы с древнейших времен до 1569 года. — Т. 1. — М., 2005. — С. 69.

¹⁴⁹ Егоров В.Л. Историческая география Золотой Орды в XIII–XIV вв. — М., 1985. — С. 79–82; Кравченко А.А. Средневековый Белгород на Днестре (конец XIII–XIV в.). — К., 1986.

¹⁵⁰ Кравченко А.А. Средневековый Белгород. — С. 83–84.

¹⁵¹ Popescu-Spineni M. România in istoria cartografică până la 1600. — Vol. 1. — București, 1938. — P. 74.

¹⁵² Егоров В.Л. Историческая география... — С. 136, 139.

¹⁵³ Nordenskiöld A. E. Periplus. — Stockholm, 1897. — P. 33. — Taf. VII.

інші міста колишньої Дністровсько-Бирладської волості, поступово переходили під пряму ординську зверхність. Можливо, що певний час зберігалася подвійна підпорядкованість, а деякі частини цієї волості залишалися в складі Галицько-Волинської держави до початку XIV ст. Так, таке досить правдиве джерело, як «Flos historiarum Terrae Orientis», відзначило: «Русь — величезна країна, межує з Грецією Болгарією; ця країна ... тепер платить данину татарам, а князем її Лев»¹⁵⁴. Про давню належність цих територій до Галицької землі свідчить і ряд інших аргументів, зокрема топонімічних¹⁵⁵, а також включення вірменських парафій у Сереті, Сочаві (Сучаві) та Молдові до львівської вірменської єпископії у кондаку від 13 серпня 1388 р. католика Теодороса II, із згадкою про Львів, як «найблагословеннішу, що охороняється Богом, столицю, славну матір міст християнських королів», що відбиває часи Галицько-Волинської держави¹⁵⁶.

По смерті Шварна Даниловича Лев без проблем опанував Холмське та Дорогичинське князівства. По смерті Василька Романовича він став повноправним сюзереном всієї Галицько-Волинської держави. Свідченням того, що Лев Данилович змусив братів визнати свою зверхність, може служити розповідь про участь галицького війська на чолі з Андрієм Путивличем у поході на ятвягів у 1272 р. та наступні переговори з ятвязькими князями Минтеля, Шюрпа, Мудейко та Пестило, де руські князі перераховані літописцем в порядку старшинства: «ко Львови и Володимерови и Мьстиславоу мира просіче»¹⁵⁷. Волинські князі брали участь у походах Лева Даниловича в інші землі, хоча це їм не завжди подобалося.

Після смерті Бели IV його наступник Стефан V відновив війну проти чеського короля Пшемисла II Оттокара в союзі з Болеславом Сором'язливим та Левом Даниловичом. У 1271 р. краківський князь виступив проти союзника Чехії вроцлавського князя Генріха IV Пробуса. Лев Данилович тут же виступив на допомогу своякові, змусивши братів взяти участь у цьому поході. Луцький князь Мстислав Данилович пішов з військом у Польщу сам, а володимирський князь Володимир Василькович прислав військо з воєводою Желиславом¹⁵⁸. Листи вроцлавського єпископа Томаша дозволяють

¹⁵⁴ Пауцто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. — М., 1950. — С. 302.

¹⁵⁵ Ці аргументи були зібрані у доповіді Андріяна Шийчука (Румунія) «До питання південних кордонів Галицької Русі (за матеріалами візантійської історіографії)», виголошеної на П'ятому міжнародному конгресі українців у Чернівцях 28 серпня 2002 р. на засіданні секції «Галицько-Волинське князівство». На жаль, вони залишилися неопублікованими.

¹⁵⁶ Дашкевич Я. Давній Львів у вірменських та вірмено-кипчацьких джерелах // Україна в минулому. — Вип. 1. — Київ-Львів, 1992. — С. 10–11.

¹⁵⁷ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 870–871.

¹⁵⁸ Там же. — Стб. 870.

стверджувати, що у цьому поході взяли участь і половці та литовці¹⁵⁹, безперечно, теж залучені Левом Даниловичем. Ця війна завершилася перемир'ям, підписаним 2 липня 1271 р. в таборі під Пожонню (Братиславою), після чого було укладено мир, підписаний у Празі 14 липня 1271 р. В обидва документи Стефан V включив і «зятя нашого Льва руського князя» («*Leonem generum nostrum Ruthenorum ducem*»), а також його братів¹⁶⁰.

У 1272 р. в Угорщині загострилося протистояння магнатських угруповань. Бан Славонії барон Йоахім Гуткелед (батько якого Стефан Пектарі теж був баном Славонії у 1248–1264 рр.) 24 червня захопив принца Ласло і відвіз до замку Капронца (Копривниця поблизу Загреба). Стефан V негайно обложив замок, але не зміг витримати потрясіння, викликаного змовою славонського бана, в якій взяла участь королева Єлизавета Половчанка (Ержебет Кун), яка була коханкою бана, і раптово помер 6 серпня 1272 р. Барон Гуткелед і королева поспішили в Секешфегерварі проголосити королем юного Ласло IV 3 вересня 1272 р. Оточення короля Бели IV висунуло претендентом на престол Белу Ростиславича, князя Мачви і внука короля Бели IV. Бела Ростиславич доводився племінником Леву Даниловичу та Болеславу Сором'язливому. Прихильники князя Мачви напали на дім королеви, але були відбиті загоном барона Міклоша Пока. Князь Бела врешті погодився з коронацією двоюрідного брата, але в листопаді 1272 р. на бенкеті він був підступно вбитий соратником Йоахіма Гуткеледа бароном Генріхом Кесегі (Нейметуйварі)¹⁶¹. У відповідь чеський король Пшемисл II Оттокар у 1273 р. вторгнувся в Угорщину, намагаючись помститися за загибель свого свояка Бели Ростиславича, і зайняв Дьор, Мошон та Шопрон. Лев Данилович та Болеслав Сором'язливий не допомогли угорцям, очевидно, підтримавши партію противників клану Гуткелед-Кесегі. Барон Гуткелед у 1273 р. очолив Королівську раду у ранзі королівського надскарбія і братиславського жупана (*magister tauarnicorum et comes de Posonio*¹⁶²) та одружився з Марією, дочкою Романа Даниловича та Гертруди Бабенберг¹⁶³. Марія була спадкоємницею частини Штірії з центром у Юденбурзі. У 1274 р. королева спробувала звільнитися від опіки надмірно амбітного коханця, але

¹⁵⁹ Schlesisches Urkundenbuch. — Т. 4 / Ed. Winfried Irgang. — Köln–Wien, 1988. — № 124–127.

¹⁶⁰ *Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia* / Ed. A. Theiner. — V. 1 (1216–1352). — Roma, 1859. — № 80; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* / Ed. J. Emier. — V. 2 (1253–1310). — Pragae, 1872. — № 753; *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* / Ed. J. Šebánek i S. Dušková. — Т. 5/2. — Pragae, 1981. — № 636–637.

¹⁶¹ Див.: *Szabó K. Kun László 1272–1290*. — Budapest, 1886.

¹⁶² *Codex diolomaticus patrius Hungaricus*. — Т. 2. — Győrött–Budapest, 1867. — № 7. — P. 12–14.

¹⁶³ *Kristó G. Magyarország története 895–1301*. — Budapest, 2006. — 263–265 l.

останній знову захопив юного короля Ласло IV, якого звільнив з полону барон Петер Чаки, давній противник клану Гуткелед-Кесегі.

1 листопада 1273 р. рейхстаг німецьких князів обрав королем графа Рудольфа фон Габсбурга. Останній відразу ж у 1274 р. висунув широку програму повернення самовільно захоплених імперських ленів після 1245 р. (коли низложення Фрідріха II Гогенштауфена привело до безладу в імперії)¹⁶⁴. Такими захопленнями були й приєднання Австрії, Штірії та інших земель чеським королем. Претендуючи на штірійські землі як спадок по дружині, барон Гуткелед у 1274 р. звернувся до німецького короля Рудольфа Габсбурга, який підтвердив йому ці володіння, котрі знаходилися під владою Пшемисла II Оттокара¹⁶⁵.

В кінці 1273 — на початку 1274 р. в Опаві з Пшемислом II Отокаром зустрівся краківський князь Болеслав Сором'язливий, уклавши з чехами союзна угоду¹⁶⁶. До цієї угоди, на думку Даріуша Домбровського, приєднався і Лев Данилович¹⁶⁷. Польський історик звернув увагу на лист чеського короля до краківського князя, написаний між листопадом 1270 та листопадом 1276 р., в якому Пшемисл II Оттокар просить пропустити ординське посольство, яке поверталось з Чехії до Льва Даниловича. Характер цього листа вказує на добрі стосунки між обома правителями¹⁶⁸. Схоже, що з ординськими дипломатами до Львова виїхало і посольство чеського короля. В нових умовах з різних причин відбулося переформування коаліцій, які продовжували боротьбу за «Австрійську спадщину». Тепер Лев Данилович та Болеслав Сором'язливий зблизилися з Пшемислом II Оттокаром.

На Великдень 14 квітня 1275 р. Трид, воєвода великого литовського князя Тройдена, здобув Дорогичин, винищивши його жителів. Такий поступок Тройдена був несподіваним. Лев Данилович негайно звернувся до золотоординського хана Менгу-Тимура, від якого отримав значну ординську допомогу, очолену братом хана огланом Ягурчином (Угачі, Яукаджі). Хан змусив взяти участь у поході брянського князя Романа Михайловича з сином Олегом та смоленського князя Гліба Ростиславича. У поході взяли участь також Володимир Василькович та Мстислав Данилович. Бачачи, що князі-союзники діють без ентузіазму, Лев Данилович здобув околний град Новогрудка з одними татарами, продемонструвавши волинським князям свою зневагу¹⁶⁹.

¹⁶⁴ Див.: Moeller B., Heckel M., Vierhaus R., Freiherr von Aretin K.O. Deutsche Geschichte: Mittelalter. — Goettingen, 1985.

¹⁶⁵ Mika N. Walka o spadek po Babenbergach. — S. 82–83.

¹⁶⁶ Monumenta Poloniae Historica. — T. 2. — Lwów, 1872. — P. 841–842; T. 3. — Lwów, 1878. — P. 175.

¹⁶⁷ Dąbrowski D. Stosunki polityczne Lwa Daniłowicza z sąsiadami zachodnimi. — S. 47–49.

¹⁶⁸ Id. — S. 61.

¹⁶⁹ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 872–873.

Протистояння з Литвою затягнулося. У 1276 р. Володимир Василькович мусив здійснити похід на Слонім, куди Тройден почав переселяти прусів, які втікали, терплячи поразки у війні з Тевтонським Орденем. У 1277 р. Ногай прислав допомогу проти литовців, і з ординцями виступили знову Володимир Василькович, Мстислав Данилович та Юрій Львович¹⁷⁰, якому батько передав Холмське та Белзьке князівства. Війна проти Литви була жорстокою. Дорогичин повернули вже у 1275 р., а Чорна Русь залишилася за Литвою. В цій війні загинули брати Тройдена Борза, Лесій, Свелкеній¹⁷¹ та Серпутій¹⁷².

У 1275 р. німецький король оголосив Пшемисла II Оттокара зрадником і почав готуватися до вторгнення в його володіння. Угорський король відразу ж опинився в числі союзників Рудольфа Габсбурга, сподіваючись з його допомогою повернути захоплені чехами землі і тим самим підняти власний авторитет.

Вторгнення Рудольфа Габсбурга у 1276 р. застало Пшемисла II Оттокара зненацька. Він не сподівався на те, що недавній володар малесеньких графств Габсбург і Лауфенбург зуміє так швидко зібрати сили проти такого потужного володаря, як він. За Віденським трактатом 25–26 листопада 1276 р. Пшемисл II Оттокар не тільки втратив Австрію, але й погодився повернути захоплені угорські землі, а також і королівські регалії Арпадів. Правда, він не збирався виконувати ці зобов'язання. Повернувши тільки Шопрон, чеський король відмовився повертати інші землі та коронаційні регалії до повноліття Ласло IV¹⁷³.

Барон Йоакім Гуткелед загинув у квітні 1277 р. в боротьбі з славонськими магнатами Бобоничами. Відразу розгорілася боротьба між останніми та кланом Кесегі. Цими обставинами скористалася королева-вдова, яка при підтримці половців, що були оселені в Трансільванії ще Белою IV, та короля Рудольфа Габсбурга проголосила короля Ласло повнолітнім, незважаючи на його 15-річний вік¹⁷⁴. Король відверто сперся на половецьку знать, через що отримав прізвисько *Кун* (Половець). 13 липня 1277 р. було укладено угорсько-німецький союз, а 11 серпня оба королі зустрілися в Хеймбурзі на австрійсько-угорському пограниччі¹⁷⁵. Ласло Кун перетворився на палкого

¹⁷⁰ Там же. — Стб. 876–878.

¹⁷¹ Там же. — Стб. 869, 871.

¹⁷² Там же. — Стб. 869, 874.

¹⁷³ *Continuatio Vindobonensis* / Ed. W. Wattenbach // *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*. — Т. 9. — Hannoverae, 1851. — P. 709.

¹⁷⁴ Див.: *Simoni de Keza. Gesta Hungarorum* // *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. — V. 1 / Ed. I. Szentpétery. — Budapest, 1937. — P. 141–194.

¹⁷⁵ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* / Ed. G. Fejer. — Т. 5. — V. 2. — Buda, 1829. — P. 388–393.

прихильника Рудольфа Габсбурга, підштовхуючи останнього до відновлення війни з чеським королем.

Тим часом зближення чеського короля з польськими та руськими князями набуло тісніших форм. На думку польського генеалога Казимира Ясінського, між 1275–1278 рр. було заключено угоду, скріплену шлюбом Казимира, старшого сина опольського князя Владислава з Оленою з роду Романовичів¹⁷⁶. Цю версію підтримав Станіслав Срока¹⁷⁷. За Д. Домбровським, Олена була дочкою Лева Даниловича¹⁷⁸. Такий шлюб, з огляду на близькі стосунки опольського князя з Пшемислом II Оттокаром, мав би означати підтвердження і чесько-галицького союзу¹⁷⁹. Літом 1277 р. імперські дипломати вважали руських і польських князів союзниками чеського короля¹⁸⁰. Перед 21 січня 1278 р. до Лева Даниловича приїздив чеський дипломат (*venit de Russia*) Пардус, син Неплаха¹⁸¹.

Рудольф Габсбург теж спробував поборотися за позицію руських князів. 21 серпня 1277 р. він доручив провести переговори з руськими князями ченцю-мінориту Генріху фон Брене, молодшому синові Дітріха фон Веттіна графа фон Брене та Євдокії, дочки князя мазовецького Конрада та Агафії Святославни¹⁸². Але німецький дипломат не встиг виконати свою місію. Галицько-чеський союз, скріплений шлюбом дочки Лева Даниловича із спадкоємцем опольського князя, вже відбувся.

Війна розгорнулася у 1278 р. і завершилася жорстокою битвою під Дюрнкрутом (Сухими Крутами) на Моравському полі поблизу впадіння Морави у Дунай недалеко від Відня 26 серпня 1278 р.¹⁸³ Загибель короля Пшемисла II Оттокара в цій битві нарешті розрубала «австрійський вузол» і перетворила Австрію в довговікову опору династії Габсбургів.

За Рифмованою хронікою Оттокара Штірійського, «післав з допомогою багато добрих воїнів король Лев з Русі» на допомогу союзникові Пшемислу II Оттокару¹⁸⁴. За хронікою абата Іоганна з Віктрінгу, у цій битві на стороні

¹⁷⁶ *Jasiński K. Rodowód Piastów śląskich. — Т. 3. — Wrocław, 1977. — S. 35–38.*

¹⁷⁷ *Sroka S. Z dziejów stosunków polsko-węgierskich w późnym średnowieczu. — Kraków, 1995. — S. 34–36.*

¹⁷⁸ *Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów. — S. 217–225.*

¹⁷⁹ *Dąbrowski D. Stosunki polityczne Lwa Daniłowicza z sąsiedzami zachodnimi. — S. 49.*

¹⁸⁰ *Włodarski B. Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i na początkach XIV wieku (1250–1309) // Archiwum towarzystwa Naukowego we Lwowie. — Dz. 2. — Т. 7. — Z. 3. — Lwów, 1931. — S. 78.*

¹⁸¹ *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae / Ed. J. Šebánek, S. Dušková. — Т. 5/1. — Prague, 1974. — № 50.*

¹⁸² *Mika N. Walka o spadek po Babenbergach. — S. 95.*

¹⁸³ Див.: *Česko-rakouské vzťahy ve 13. století. Rakusko (včetně Štýrska, Korutan a Kraňska) v projektu velé říše Přemysla Otakara II. Sbornik příspěvků ze symposia konano 26–27. září 1996 ve Znojme / Red. M. Bláhová, I. Hlaváček. — Praha, 1998.*

¹⁸⁴ *Ottokars österreichische Reimmchronik / Ed. J. Seemüller // Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chroniken. — Т. 5/1 — Hannoverae, 1893. — W. 15233–15234.*

чеського короля брав участь *король* Лев Данилович («Leo rex Ruthenorum») ¹⁸⁵. Участь військ Лева Даниловича підтверджують і хроніка Леопольда Стайнреутера, який, правда, міг користуватися працею Оттокара Штірійського ¹⁸⁶, а також пізніші австрійські хроністи ¹⁸⁷. Про участь русинів у битві на стороні чеського короля повідомляють також баварські та східнонімецькі джерела, не уточнюючи, з яких князівств походили ці війська ¹⁸⁸. Участь військ польських князів в цій битві також підтверджують джерела, в т. ч. і перелічені вище ¹⁸⁹.

Закиди окремих дослідників хроністу Оттокару Штірійському, який створив свою працю близько 1330 р., ніби останній дбав більше про поетичну сторону свого твору ніж про історичну правдивість ¹⁹⁰, до інформації про князя Лева навряд чи дотичні. Але польська історіографія піддала сумніву інформацію про військо князя Лева в цій битві, виступаючи з доволі загальних міркувань і залишаючи в стороні питання, для чого австрійським хроністам було вигадувати участь далекого галицького князя, називаючи його по імені ¹⁹¹. А Антоні Берцяк взагалі спробував довести, що в битві під Сухими Крутами брали участь тільки польські найманці, а не війська польських князів ¹⁹². Водночас з чеських джерел випливає, що король чекав на польських князів та їх дружини, на що слушно звернув увагу Норберт Міка ¹⁹³. Поважні дослідники ухиляються від вирішення цих проблем ¹⁹⁴.

¹⁸⁵ Johannis abbatis Victoriensis Liber centanum historianum / Ed. F. Schneider // *Scriptores rerum germanicarum in usum scholarum*. — Т. 43. — Hannoverae-Lipsiae, 1909. — Р. 231, 277.

¹⁸⁶ *Heiling K.J.* Leopold Stainreuter von Wien der Verfasser der sogenannten Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften // *Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*. — Т. 47. — Innsbruck, 1933. — С. 257.

¹⁸⁷ *Anonimi Leobensis chronicon* / Ed. H. Pez // *Scriptores rerum Austriacarum veteres ac genuini*. — Т. 1. — Lipsiae, 1721. — Р. 848; *Ebendorfer Thomas*. *Chronica Austriae* / Ed. A. Lhotski // *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum. Seriae Nova*. — Т. 13. — Berlin-Zürich, 1967. — Р. 146; *Die Weltchronik des Mönchs Albert 1273/1277-1454/56* / Ed. R. Sprandel // *Id.* — Т. 17. — München, 1994. — Р. 179.

¹⁸⁸ *Eberhardi archidiaconi Ratisbonensis annals* / Ed. Ph. Jaffé // *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. — Т. 17. — Hannoverae, 1861. — Р. 593; *Hermani Altahensis annals* / Ed. Ph. Jaffé // *Ibid.* — Р. 410.

¹⁸⁹ *Mika N.* Walka o spadek po Babenbergach. — С. 90–91.

¹⁹⁰ *Huber A.* Die steiersche Reimchronik und das österreichische Interegnum // *Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*. — Т. 4. — 1883. — С. 41–74.

¹⁹¹ *Włodarski B.* Polska i Ruś. — С. 157; *Dąbrowski D.* Stosunki polityczne Lwa Daniłowicza z sąsiadami zachodnimi. — С. 49–50, 62; *Mika N.* Walka o spadek po Babenbergach. — С. 91–93.

¹⁹² *Berciak A.* Polacy w bitwie pod Suchymi Krutami // *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego*. — № 72: *Prace Historyczne. IV*. — Katowice, 1975. — С. 7–25.

¹⁹³ *Mika N.* Walka o spadek po Babenbergach. — С. 90–91.

Володимир Пашуто помилково вказав на участь Лева Даниловича в цій битві на стороні цісаря Рудольфа Габсбурга¹⁹⁵. Він виходив з інформації продовжувача хроніки пресвітера Магнуса, за якою в числі союзників цісаря поряд з половцями названі русини¹⁹⁶. Але це могли бути дружини з угорського війська Ласло IV Куна, набрані в закарпатських комітатах, значна частина території яких входила до королівського домену¹⁹⁷.

В числі джерел, які згадують про ці події, цікаве повідомлення Томаса з Павії. Відомий теолог і францисканський дипломат Томас Тусці з Павії (бл. 1212–1284) був добре освіченою людиною. В 1245 р. він був учасником Ліонського собору (де виступав Петро Акерович¹⁹⁸), у 1253 р. їздив до Греції, Далмації та Богемії і по інших землях імперії, будучи дотичним до унійних переговорів нікейського патріарха з папою Інокентієм IV, потім викладав теологію у Пармі, Болоньї і Феррарі, а з 1258 р. був пріором тосканської провінції ордену¹⁹⁹. Його «Історія імператорів і понтифіків» свідчить не тільки про ерудицію автора, але й про його добру поінформованість у багатьох дрібницях. Принаймі, про *королівство Русі* він знав не тільки з чуток, переданих через п'ять руки. Унійні переговори з нікейським патріархом відбувалися паралельно з переговорами з Данилом Романовичем і були ланками однієї програми. Томас Тусці записав, що чеському королю вдалося схилити русинів до виступу проти цісаря, але Божим помислом сталася несподівана конфронтація між останніми та волохами (*bruteni et blaci*)²⁰⁰. Цілком вірогідно, що оточенню Ласло Куна вдалося організувати похід половців з волохами у Прутсько-Дністровському межиріччі, який завадив ширшій участі військ Лева Даниловича або і його самого у виправі проти Рудольфа Габсбурга, через що, як записав чеський хроніст Інджіх з Хеймбургу, «Оттокар крім поляків зібрав небагато гостей»²⁰¹.

15 липня 1278 р. Пшемисл II Оттокар зупинився біля Брно, чекаючи на польські та руські війська. 28 серпня 1278 р. під Дюрнкрутом у нього було

¹⁹⁴ Див., наприклад: *Kustemig A.* Bitva na Moravskem poli u Suchych Krut a Jedenspeigen 26 Srpna 1278 // *Česko-rakouske vztahy / Pod red. M. Blahovej i I. Hlavačka.* — Praha, 1998. — S. 163–189.

¹⁹⁵ *Пашуто В.Т.* Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. — С. 300.

¹⁹⁶ *Chronicon Magni Presbiteri continuation // Monumenta Germaniae Historica. Scriptores.* — T. 17. — Hannoverae, 1861. — P. 533.

¹⁹⁷ *Biedermann H.I.* Die ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet ihr Erwerb und ihre Geschichte. — Innsbruck, 1862. — S. 1–11.

¹⁹⁸ Див.: *Паславський І.* Український епізод Першого Ліонського собору (1245 р.). Дослідження з історії європейської політики Романовичів. — Львів, 2009.

¹⁹⁹ *Schneidler B.* Italienische Geschichtsschreiber. — Leipzig, 1909. — S. 49–52; *Puano P.* Thomas de Pavie // *Dictionnaire de Spiritualité.* — Paris, 1991. — P. 867–868.

²⁰⁰ *Thome tusci Gesta Imperatorum et Pontificum / Ed. E. Ehrenfeuchter // Monumenta Germaniae Historica. Scriptores.* — T. 22. — Hannoverae, 1872. — P. 525.

²⁰¹ *Letopis Jindřicha Heimurského / Wyd. J. Emler // Fontes Rerum Bohemicarum.* — T. 3. — Praha, 1882. — S. 316.

близько 6 тисяч воїнів, в т. ч. біля тисячі лицарів. Не менше половини цього війська склали польські дружини. Мало ймовірно, щоби в їх числі не було жодного польського князя з числа тих, яких згадували австрійські хроністи. В цьому війську була також руська дружина і навіть загони з Прибалтики. У війську Рудольфа фон Габсбурга було біля 8500 воїнів, в тому числі всього 300–550 лицарів. Дві третини цього війська складала угорська армія, переважно половці і частини, набрані з королівського домену²⁰². Свояки та союзники Лев Данилович та Болеслав Сором'язливий, хоча особисто і не брали участі в цій битві, безперечно, зазнали значних втрат.

Лев Данилович не пробачив Ласло Кунові цих втрат, а також нападу половців та волохів, продовжив боротьбу з ним і після завершення боротьби за спадщину Бабенбергів. У 1279 р. магнати змусили короля видати акти від 23 червня та 10 серпня, спрямовані проти половців. Схоже, що Лев Данилович не зміг скористатися з цієї усобиці в повній мірі, так як сам повів боротьбу за краківський трон. Тільки у 1281 р. Лев Данилович здійснив похід у жупу Угочу аж до Вишкова, що дозволяє припустити, що князь мав вже територію за Карпатами, скоріше всього жупу Берег.

Були здогадки, що Лев Данилович отримав Закарпаття як віно за дружиною Констанцією і вже з 1251 р. володів, принаймі, Березькою жупою. Подібно до цього перед ним тримав Закарпаття інший зять короля Бели IV — Ростислав Михайлович²⁰³. Але у 1271 р. королем Стефаном V був наданий привілей м. Ломпертсасу (Берегову)²⁰⁴, що було би порушенням прав сюзерена, якби жупа Берег належала Левові Даниловичу. Отже до 1271 р. жупа Берег ще була в числі угорських володінь.

У 1283 та 1285 рр. відбулися походи Льва Даниловича в Ужанську жупу. В другому поході галицький князь разом з ординцями пішов аж у Паннонію, і угорський король ледь відстояв Пешт²⁰⁵. На слушну думку М. Грушевського, галицькому князеві вдалося опанувати частину Закарпаття в ході конфронтації з Ласло IV. Жупу Берег князь опанував протягом 1278–1279 рр. — до початку війни за польську спадщину, бо у 1281 р. вже з цієї території вторгнувся у сусідню жупу Угочу. Герб м. Ломпертсас (Берегово), яке з 1271 р. було центром жупи Берег, повністю співпадає з раннім гербом Львова. Цей герб міг бути наданим князем Левом Даниловичем центру своїх володінь у Закарпатті²⁰⁶. Цікаво також, що в угорському документі з 1277 р. вказувалося, що ліс Кобили південніше м. Бардієва знаходиться «біля засік

²⁰² *Kusternig A.* Bitwa na Moravskim polu (u Suchych Krut a Jedenspeigen) 26 srpna 1278 // *Česko-rakowské vztahy ve 13. století.* — Praha, 1998. — S. 173.

²⁰³ *Komáromy A.* Ugočsa vármegye keletkezése. — Budapest, 1896. — P. 37.

²⁰⁴ Державний архів Закарпатської області. — Ф. 10. — Оп. 8. — Спр. 1493. — Арк. 16–23.

²⁰⁵ Див. фрагмент францисканського аноніма XIV ст.: *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum.* — V. 1. — P. 472.

²⁰⁶ *Пачовський В.* Срібна земля. — Ужгород, 1993. — С. 41.

нашого королівства і королівств Польщі та Русі»²⁰⁷. А за автором «Польсько-угорської хроніки», біля Солоного граду у Словаччині сходилися кордони «між угорцями, русинами і поляками»²⁰⁸.

Деякі історики схильні вважати, що крім жупи Берег до закарпатських володінь галицьких королів належали і марамороські землі з Хустом²⁰⁹, але для цього немає доказів. Так само бракує доказів стосовно версії Юрія Химинця, ніби територія комітату Спіш приєдналася до Галицько-волинської держави у 1286 р. внаслідок повстання у срібних копальнях, підтриманого місцевими «руськими магнатами», яке було спровоковане будівництвом німецькими колоністами своїх храмів та монастирів²¹⁰. Більш аргументовано виглядає здогадка Михайла Трояна про приєднання внаслідок походу 1283 р. західної частини Закарпаття «від нинішнього Берегова до гори Маковиця»²¹¹, бо з листа короля Карла Роберта випливає, що замок *Mackk* у жупі Шарош до початку 1320-х рр. належав руським князям²¹². Але це могло статися і раніше (судячи з документа 1277 р.), і пізніше (у період боротьби за спадщину Арпадовичів у 1301–1321 рр.) та тривати недовго.

Краківський князь Болеслав Сором'язливий помер після 6 грудня 1279 р.²¹³ З огляду на те, що він дотримався обітниці «шлюбу чистоти» з Кунегундою, дочкою Бели IV, спадкоємців у нього не було. У 1273 р. краківський князь оголосив спадкоємцем двоюрідного племінника — серадського князя Лешка Чорного, що викликало спротив інших князів та знаті, які підтримали претензії опольського князя Владислава²¹⁴. Зрозуміло, що Лев Данилович мав добру інформацію про ситуацію в Польщі. Маючи можливість спертися на допомогу волинських князів, Ногая, частини польської еліти та мазовецьких князів Конрада та Болеслава, синів Земовита, а також свого зятя, битомського і глоговського князя Казимира Владиславовича та його брата, опольського князя Болеслава і чехів, він висунув свої претензії на краківський трон. *По кужелю* як муж Констанції він такі права мав. Володимир Василькович та Мстислав Данилович брали участь у цьому поході під тиском ординців. Це, можливо, і стало однією з причин поразки війська Лева

²⁰⁷ *Wenzel G. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus.* — Pest, 1811. — P. 166–167.

²⁰⁸ *Ставровський О.* Словацько-польсько-угорське прикордоння до XVIII ст. — Пряшів, 1967. — С. 14, 377.

²⁰⁹ *Вегеш М.* Лев Данилович // *Вчені, письменники і політичні діячі про Україну.* — Вип. 2. — Ужгород, 1996. — С. 34–39.

²¹⁰ *Хименець Ю.* Закарпаття — земля української держави. — Ужгород, 1991. — С. 17.

²¹¹ *Троян М.* Мукачівський замок. — Ужгород, 1982. — С. 9.

²¹² *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / Ed. G. Fejer.* — Т. 8. — Vol. 2. — Budae, 1834. — P. 326.

²¹³ *Balzer O. Genealogia Piastów.* — Kraków, 2005. — S. 489–490.

²¹⁴ *Samsonowicz H. Leszek Czarny // Poczest krolów i książąt polskich.* — Warszawa, 1980. — S. 198.

біля міста Копшивниця на березі р. Копшив'янки, лівої притоки Вісли за Сандомиром по дорозі на Краків. Битва відбулася 23 лютого 1280 р.²¹⁵ Військо Лева відступило аж до Львова, а Лешко Чорний у березні 1280 р. здобув і розорив Переворськ²¹⁶. Спроба нападу на Берестя провалилася²¹⁷.

Участь Лева в боротьбі за польський престол не було простою авантюрою. Князь не просто спирався на певні сили, сподіваючись захопити чужі землі: схоже десь в його планах було продовження політики батька, можливість для чого давав би старший польський престол, підстави для успадкування якого у нього були цілком легітимні. У 1282 р. Лешко Чорний підбив молодшого з мазовецьких князів, плоцького князя Болеслава Земовитовича виступити проти старшого брата, черського князя Конрада. Волинські князі, рать яких очолював слонімський князь Василько Романович, та військо Юрія Львовича негайно підтримали останнього²¹⁸. У відповідь у лютому 1285 р., коли Лев з ординцями перебував у поході в Угорщині, Болеслав Земовитович спустошив околиці Щекарева. Повернувшись з Угорщини, Лев Данилович отримав допомогу від брата Володимира Васильовича, яку знову очолив слонімський князь Василько Романович, і вторгнувся в землі плоцького князя, дійшовши до Вишгорода. До продовження цієї війни він залучив і литовців, які спустошили Люблінщину²¹⁹. Броніслав Владарські розглядав події 1285 р. як широкомасштабну війну Лешка Чорного з Романовичами²²⁰.

В той час почала змінюватися ситуація в південних степах. Ногай поставив на престол Туде-Менгу (1282–1287), але останнього усунули царевичі на чолі з Телебугою. Новий хан спробував розпоряджатися улусбеком і його військом.

Наприкінці осені 1287 р. Телебуга, йдучи в Польщу, зажадав участі галицьких і волинських військ. Історики якось недооцінюють значення цього походу. Вперше після Бату в галицько-волинські землі вторгнулися основні сили золотоординського хана, з якими йшли чернігівські та інші руські удільні князі. Телебуга був невдоволений їх поведінкою, а також близькими контактами з Ногаєм. Невдалий похід в Угорщину, де Ногай обдурих Телебугу і на зворотньому шляху ординські війська понесли страшні втрати при переході через гори²²¹, відбувся за участі Лева, який був відпущений раніше і щасливо обминув небезпечні перевали. Тепер князі, вирушаючи на зустріч з Телебугою, побоювалися за свою участь. Але Телебуга обмежився

²¹⁵ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 881–882; Monumenta Poloniae Historica. — Т. 2. — S. 847, 878; — Т. 3. — S. 50–51.

²¹⁶ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 872.

²¹⁷ Там же. — Стб. 889–890.

²¹⁸ Там же. — Стб. 882–887.

²¹⁹ Там же. — Стб. 888–889.

²²⁰ Włodarski B. Polska i Ruś. — S. 202–205.

²²¹ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 894.

оглядом їх війська та поїздкою у Володимир. Польський похід 1287 р. теж закінчився невдало через обман Ногая, який випередив основні сили, пройшовши непомітно до Кракова. Розлючений Телебуга зняв облогу Сандомира і повернув назад²²². В кінці грудня — на початку січня 1288 р. золотоординський хан протримав два тижні в облозі Львів²²³. Напевно, Телебуга підозрював Лева Даниловича у змові з Ногаєм. Відбудовані укріплення Львова були, напевно, потужними, раз хан не рішився їх штурмувати. Після відходу ординських військ Лев Данилович оцінив втрати вбитими, померлими від ран і полоненими у двадцять з половиною тисяч²²⁴.

Телебуга, схоже, вирішив змінити розклад сил у регіоні: галицько-волинські князі стали його прямими васалами, при цьому Лев Данилович втратив статус старшого з князів. Розправлятися з ним хан не захотів, спробувавши тільки наміць його столицю, так як продовжувалася війна з Хулагуїдами за Азербайджан. І Ногай отримав наказ відправити свої тумани на цю війну. Знаменитий емір Бурундай очолив це військо і знайшов там свою смерть в битві на р. Карасу під Дербентом 13 квітня 1290 р.²²⁵

10 грудня 1288 р. помер володимирський князь Володимир Василькович²²⁶. Ще за життя, будучи весь час неприязним до Лева Даниловича, який силою змушував його приймати участь у своїх походах, він заповів Володимирське князівство луцькому князеві Мстиславу Даниловичу. І Лев був змушений з цим погодитися, побоюючись на цей раз Телебуги. Юрій Львович, який зайняв вже Берестя, змушений був повернути його назад²²⁷. За інших обставинах він би так легко не відступив. Боярин Семен Дядькович мав передати холмському князю: «не погоуби земль, брать мои послалъ возводить Татарь»²²⁸.

Краківський князь Лешко Чорний помер 30 вересня 1288 р., і розпочалася боротьба за краківський престол. Основними претендентами виступили вроцлавський князь Генріх IV Пробус і плоцький князь Болеслав II. Незважаючи на протиріччя з молодшим братом, черський князь Конрад II підтримав його претензії. Болеслав II був зятем великого князя литовського Тройдена. Невдовзі і Лев Данилович підтримав мазовецьких князів. В липні 1289 р. князь зі своїм військом вже стояв під стінами Вавеля і пробував його штурмувати²²⁹. В кінці липня 1289 р. його війська спустошили Вроцлавське князівство — домен нового краківського князя²³⁰.

²²² *Войтович Л.* Нашадки Чингізхана. — С. 118–119.

²²³ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 894–895.

²²⁴ Там же. — Стб. 895.

²²⁵ *Войтович Л.* Нашадки Чингізхана. — С. 119.

²²⁶ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 918.

²²⁷ Там же. — Стб. 911–913, 928–930.

²²⁸ Там же. — Стб. 930.

²²⁹ Там же. — Стб. 935–936.

²³⁰ Там же. — Стб. 936; Monumenta Poloniae Historica. — Т. 3. — S. 702.

Напевно, з військового табору під Вавелем князь Лев рушив в першій половині серпня 1289 р. в Опаву на зустріч з чеським королем Вацлавом II, де було підтверджено чесько-галицький союз²³¹. На цій зустрічі в числі польських князів, противників Генріха IV Пробуса, знаходився зять Лева Даниловича, битомський князь Казимир Владиславович, а також ленченський, куявський і серадський князь Владислав Локеток²³². Повністю погоджуюся з Д. Домбровським, що в Опаві було домовлено підтримати претензії на краківський трон Владислава Локетка. Лев уклав з молодшим братом свого старого суперника Лешка Чорного окрему угоду, скріплену невдовзі шлюбом Юрія Львовича з сестрою Владислава Локетка²³³. Така переорієнтація галицького князя могла наступити, коли йому стало очевидно, що польська еліта та більшість П'ястів не підтримають молодшого мазовецького князя. А для Лева Даниловича важливим було мати на краківському престолі надійного союзника, який був би зобов'язаний йому своїм положенням. У 1289–1290 рр. галицький князь з союзними ординцями здійснив походи на сілезькі землі домену Генріха IV, в т. ч. і Ратибор²³⁴.

Під кінець серпня 1289 р. Генріху IV вдалося розбити союзників під стінами Вавеля²³⁵, однак він несподівано помер 23 червня 1290 р. Брак джерел не дозволяє остаточно визначити, на стороні кого виступив Лев Данилович у суперництві за краківський престол між чеським королем Вацлавом II та куявським князем Владиславом Локетком. Частина дослідників схиляється до того, що захоплення Левом Даниловичем Люблінської землі²³⁶ відбулося вже після смерті Генріха IV, ближче до 1292 р.²³⁷ Останнє мало би свідчити, що Лев Данилович таки залишився вірним союзові з чеським королем. Побіжним свідченням може бути і приїзд ординських послів до чеського короля у 1293 р. та зустріч у Брно в 1299 р. з королем Вацлавом II, про які інформує Інджіх з Хеймбургу²³⁸. На думку дослідників, зміни в

²³¹ Там же. — Стб. 936; Hlavaček I. *Novy ziomek formulare Tobiasze z Bechyne // Československy Časopis Historicky*. — R. 6. — 1958. — Z. 3. — S. 560.

²³² *Tegowski J. Zabiegi księcia kujawskiego Władysława Łokietka o tron krakowski w latach 1288–1293 // Zapiski kujawsko-dobrzyńskie*. — T. 6. *Historia*. — 1987. — S. 48–49, 53–54.

²³³ *Dąbrowski D. Stosunki polityczne Lwa Daniłowicza z sąsiedziami zachodnimi*. — S. 55; *Ib., Rodowód Romanowiczów*. — S. 197–216.

²³⁴ *Mika N. Racibórz w obliczu najazdów tatarskich i zagrożenia wałaskiego*. — Racibórz, 2002. — S. 50–62.

²³⁵ *Tegowski J. Zabiegi*. — S. 54–55.

²³⁶ *Monumenta Poloniae Historica*. — T. 2. — P. 853.

²³⁷ *Грушевський М. Історія України-Руси*. — Т. 3. — Львів, 1905. — С. 97–98; *Lowmiański H. Początki Polski*. — Т. 6/2. — Warszawa, 1975. — S. 847.

²³⁸ *Annales Heinrici Heimburgenci // Fontes rerum Bohemicarum*. — T. 3. — Praha, 1882. — P. 320–321.

галицькій політиці наступили лише влітку 1300 р., коли до влади прийшов свояк Владислава Локетка — король Юрій Львович²³⁹.

Однак не варто поспішати з висновками. Лев Данилович завжди залишався прагматиком. Джерела не дозволяють встановити час зайняття Люблінської землі. Це могло статися і під час війни з Генріхом IV. Владислав Локеток виступив союзником Андрія III, і Лев Данилович його відразу ж підтримав. Владиславові Локетку важко було би проголосити себе королем Польщі (вперше у 1296 р.), маючи противниками Чехію і Галицько-Волинську державу. Зустріч з чеським королем Вацлавом II у 1299 р. могла бути спробою примирити двох суперників, з якими галицько-волинського князя пов'язували не тільки давні угоди і матримоніальні зв'язки. Змінилися і політичні реалії. Чеський король опанував Малопольщу, здобув реальну підтримку значної частини польської еліти, за пропозицією і згодою якої готувалася його коронація як короля польського. За таких умов цю зустріч міг ініціювати і сам Вацлав II, будучи зацікавленим у відновленні давнього союзу. Тож похід влітку 1300 р. під Новий Корчин на підтримку Владислава Локетка міг бути здійснений ще за наказом Лева Даниловича.

Точна дата смерті Мстислава Даниловича невідома. Сталося це після 1292 р.²⁴⁰ і до смерті Льва Даниловича, бо Юрій Львович без будь-яких проблем прийняв королівський титул і успадкував об'єднану державу. *Rex Rusiae dux Ladimerie* в титулі короля не означає, що Волинь була прилучена пізніше, як припускає Д. Домбровський²⁴¹, а відбиває унійний характер Галицько-Волинської держави²⁴². Єдиний син Мстислава — Данило помер до 1288 р.²⁴³ Що ж стосується гіпотези про існування молодшого сина Мстислава Даниловича чи його внука — Володимира, то вона, очевидно, помилкова²⁴⁴. Отже, можна стверджувати, що між 1292–1300 рр. Льву Даниловичу вдалося об'єднати всі галицько-волинські землі під своєю безпосередньою владою.

10 червня 1290 р. короля Ласло Куна зарубали в його шатрі половецькі нобілі Арбоц, Тертель і Кеменце, чи то мстячи за антиполовецькі акти, прийняті королем під натиском магнатів, чи то виконуючи замовлення барона Копаса Борші. Папа хотів утвердити на угорському престолі племінника Ласло IV, неаполітанського принца з Анжуйської династії Карла Мартела. Рудольф Габсбург 31 серпня 1290 р. надав Угорщину, як свій лен,

²³⁹ *Dąbrowski D. Stosunki polityczne Lwa Daniłowicza z sąsiadami zachodnimi. — S. 56–57.*

²⁴⁰ *Войтович Л. Княжа доба на Русі. — С. 502.*

²⁴¹ *Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów. — S. 178.*

²⁴² Див.: *Тенговський Я. Обставини вступу князя Болеслава-Юрія Тройденевича на галицько-волинський престол (Невідомі руські документи з XIV століття) // Записки НТШ. — Т. 260. — Кн. 1. — Львів, 2010. — С. 45–56.*

²⁴³ *Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów. — S. 232.*

²⁴⁴ *Войтович Л. Удільні князівства. — С. 84.*

синові Альбрехту I, герцогу Австрії²⁴⁵. Угорська знать підтримала племінника Бели IV — Андрія III, сина герцога Стефана. Війська нового короля Угорщини в червні 1291 р. вторгнулися в Австрію. Їм на допомогу виступили галицькі дружини²⁴⁶. Ця війна завершилася миром у Хайнбурзі 26 серпня 1291 р., за яким Альбрехт I визнав Андрія III королем Угорщини²⁴⁷.

Отже новий король Угорщини Андрій III в обмін на галицьку допомогу це входження закарпатських володінь до складу держави свого свояка визнав. Тим самим угорсько-галицька конфронтація, яка склалася в часи Ласло IV Куна, знову змінилася на угорсько-галицький союз.

Тісні стосунки з Ногаєм дозволили Льву Даниловичу включити десь в кінці XIII ст. до складу Галицько-Волинської держави Київ (можливо, з васальними князями в Овручі — нащадками Володимира Рюриковича). В «Книзі знань», відомій за трьома манускриптами і добре датованій часом біля 1350 р., де описані подорожі кастильського монаха-францісканця, за Польщею поставлене «королівство Лева», до складу якого входив Киев, і подано його знамено — зелене полотнище з червоним хрестом²⁴⁸. У 1300 р. в ході війни хана Тохти проти Ногая Київ отримала путивльська династія в особі князя Володимира-Івана Івановича²⁴⁹. Пік могутності Ногая припадає на період 1292–1298 рр. Змістивши Телебугу, в нагороду за вірність Ногай без проблем міг допомогти Леву Даниловичу опанувати Київщину та Переяславщину. Пороський князь Юрій у 1289 р. згадується, як васал волинського князя Мстислава Даниловича²⁵⁰. Очевидно, волинський князь володів і Болохівською землею, і другими землями поблизу Києва. Тільки опанувавши Волинь, Лев Данилович зміг здійснити давню батьківську мрію стосовно Києва.

²⁴⁵ *Marchali H.H.* Magyarország története az Árpádok korában 1038–1301. — Budapest, 1896. — 576–577 l.

²⁴⁶ *Грушевський М.* Історія України-Руси. — Т. 3. — Львів, 1905. — С. 98–100.

²⁴⁷ *Codex diplomaticus Hungarie ecclesiasticus ac civilis / Ed. G. Fejer.* — Т. 11. — V. 1. — Buda, 1844. — Р. 180.

²⁴⁸ *Климкевич Р.* Львів і Україна в найдавнішому геральдичному творі // *Хроніка-2000.* — Вип. 35–36. — Київ, 2000. — С. 106; *Гречило А.* Територіальні символи Галицько-Волинської держави (XIII — поч. XIV ст.) // *Король Данило Романович і його місце в українській історії.* — Львів, 2003. — С. 133; *Книш Я.Б.* Львівське королівство // *Поступ (Львів).* — 2003. — № 129; более детально это было отображено в докладе Я. Кныша «Государство Романовичей за короля Юрия и создание Галицкой митрополии» на Международной конференции, посвященной 750-летию коронации короля Данила и 700-летию создания Галицкой митрополии (Львов, 8–9 ноября 2003 г.), материалы которой, к сожалению, не были полностью опубликованы.

²⁴⁹ *Войтович Л.В.* Київські князі з путивльської династії. — Київ, 1991. — № 8. — С. 149–150; *Його ж.* Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XV ст. — Львів, 1996. — С. 159.

²⁵⁰ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 993–994.

Крім Київської землі, Лев Данилович приєднав, схоже, і Переяславську землю. У пом'яниках згадується ще переяславський князь Іван Дмитрович з сіверської династії, який, схоже, отримав це князівство в 1300 р. під час війни Тохти з Ногаєм, союзником якого залишався Лев Данилович. Наступний переяславський князь Олег загинув у битві на р. Ірпень близько 1323 р., як васал або союзник київського князя. Отож, можливо, що і Переяслав, як і Київ, теж у 1292–1300 рр. входив до складу Галицько-Волинської держави.

Не випадково золотоординський хан Токта, вирушаючи проти Ногая, посадив у 1300 р. в Києві, який контролював до того Лев Данилович, свого васала з Путивльської династії²⁵¹. Руські воїни, які були у війську Ногая, могли бути тільки з війська Лева Даниловича. Вирішальна битва відбулася 15 вересня 1300 р. у місцевості Куқанлик (Куяльник?)²⁵².

Напевно, вже після загибелі Ногая, побоюючись за наслідки цієї поразки для своєї держави, Лев Данилович пішов у монастир, а його син Юрій після того, як Токта і Саси-Бука зв'язали свої сили у боротьбі з нащадками Ногая, надів королівську корону і організував окрему митрополію, куди ввійшли епархії земель, що вже не перебували в ординській залежності.

Час смерті галицько-волинського князя теж залишається дискусійним. Грамоти князя за 1299–1302 рр. визнані фальсифікатами. Д. Домбровський датує смерть князя 1299–1300 рр.²⁵³ Думаю, що все ж в монастир князь пішов вже після загибелі Ногая, тобто після 15 вересня 1300 р. Змусити таку людину відмовитися від влади могли тільки вагомі причини політичного характеру, а саме пряма загроза вторгнення Тохти з усіма ординськими силами для розправи з давнім соратником Ногая. Старий князь вирішив не ризикувати безпекою свого краю. Після цього Лев ще прожив якийсь час у монастирі. Ігор Мицько, на підставі запису у рукописному Євангелії Спаського монастиря від 16 березня 1301 р. «здравь же княже буди» у присвяті князю Леву, датує його смерть часом після 16 березня 1301 — до 1302 р.²⁵⁴ Але автентичність цього запису також викликає сумніви, з чим погоджується нині автор гіпотези. Тому все ще давня гіпотеза Іоганна-Християна Енгля (1798) і Миколи Карамзіна, підтримана Денисом Зубрицьким, Ісидором Шараневичем, Володимиром Антоновичем та іншими, які відносили смерть Лева Даниловича до 1301 р., залишається актуальною.

За усною традицією на схилі літ Лев Данилович став ченцем і помер у монастирі св. Онуфрія у Лаврові. Однак каплиця, до якої традиція прив'я-

²⁵¹ Войтович Л. Удільні князівства. — С. 159; *Його ж.* Княжа доба на Русі. — С. 415.

²⁵² Войтович Л. Нашадки Чингіз-хана. — С. 191.

²⁵³ Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów. — S. 113–114.

²⁵⁴ Мицько І. Де ж могила князя Лева? // Старосамбірщина. — Т. 2. — 2002. — С. 46.

зувала його могилу, виявилася будовою XVII–XVIII ст.²⁵⁵ Розповідь про віднайдення у 1767 р. багатой гробниці князя, срібло з якої пішло на відновлення монастиря, напевно, відноситься до гробниці молдовського господаря Стефана Петричейку (+ 1675), який разом з дружиною був тут похований, а князя Лева як ченця похоронили у звичайному одязі та звичайній домовині²⁵⁶.

Підводячи підсумки діяльності Лева Даниловича, можна стверджувати, що це був один з найвидатніших не тільки галицько-волинських правителів, а всіх Рюриковичів, чия діяльність припала на XIII століття. Цей розумний політик не тільки підняв міжнародний престиж Галицько-Волинської держави²⁵⁷, але й зумів зібрати і передати її територію синові Юрію. При ньому ця територія займала найбільші розміри²⁵⁸. Безперечно, що в Центрально-Східній Європі у 1264–1300 рр. це була одна з ключових політичних фігур.

²⁵⁵ *Площанский В.* Лавров село и монастырь в Самборском округе // Наук. сб., изд. Литературным об-вом Галицко-Русской матицы. — Львов, 1866; *Малевская М.В.* Архитектурно-археологические исследования в Львовской области // Археологические открытия за 1980 г. — Москва, 1981. — С. 278.

²⁵⁶ *Мицько І.* Де ж могила князя Лева? — С. 46–48.

²⁵⁷ *Dąbrowski D.* Stosunki polityczne Lwa Daniłowicza z sąsiadami zachodnimi. — S. 8.

²⁵⁸ *Войтович Л.* Кордони Галицько-Волинської держави: проблеми та дискусії // Записки НТШ. — Т. 252. — 2006. — С. 187–205.